



Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών
Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία

Διπλωματική Εργασία
Οι ελληνοτουρκικές διαφορές στο Αιγαίο και στη Κύπρο, 1974-1983

Φραγκάκης Νικόλαος

Επιβλέπων καθηγητής: Σακκάς Ιωάννης

Πάτρα, Ιούνιος 2024

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή/φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.



Οι ελληνοτουρκικές διαφορές στο Αιγαίο και στη Κύπρο, 1974-1983

Φραγκάκης Νικόλαος

Επιτροπή Επίβλεψης Πτυχιακής / Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Ιωάννης Σακκάς

Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης
Ιστορίας της Μεσογείου, Πανεπιστήμιο
Αιγαίου. ΣΕΠ στο ΕΑΠ

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Κούμας Εμμανουήλ

ΣΕΠ στο ΕΑΠ

Πάτρα, Ιούνιος 2024

Πολλές ευχαριστίες σε όσους μου συμπαραστάθηκαν καθ' όλη τη διάρκεια του μεταπτυχιακού. Ένα τεράστιο ευχαριστώ στους γονείς μου για τη στήριξη σε όλες μου τις επιλογές.

Στην οικογένεια μου

Περίληψη

Η ανά χείρας εργασία εξετάζει τις διαφορές και τις διενέξεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας στο Αιγαίο και στη Κύπρο, την περίοδο 1974-1983. Αφετηρία των διενέξεων ήταν το πραξικόπημα στη Κύπρο και η επακόλουθη εισβολή και κατοχή του βόρειου τμήματος της νήσου από τις τούρκικες δυνάμεις. Οι προστριβές συνεχίστηκαν το 1974 στο Αιγαίο, καθώς η τούρκικη πλευρά έθεσε ζητήματα ως προς την υφαλοκρηπίδα του, τον ελληνικό εναέριο χώρο, τα χωρικά ύδατα, το εύρος του FIR, τον επιχειρησιακό έλεγχο του NATO μετά την αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος της Συμμαχίας, καθώς και την περιοχή ευθύνης για την έρευνα και διάσωση ανθρώπων σε κίνδυνο.

Κατά την υπό μελέτη περίοδο, πραγματοποιήθηκε πλήθος διαπραγματεύσεων ανάμεσα σε υψηλόβαθμα στελέχη για την εξεύρεση λύσεων. Οι αμετακίνητες θέσεις, τα θερμά επεισόδια όπως το 1976 με την έξοδο του ωκεανογραφικού «Χόρα», οι εσωτερικές πιέσεις, η διεθνής κρίση και τα συμφέροντα των ισχυρών χωρών στην περιοχή οδήγησαν τις συνομιλίες σε αδιέξοδο.

Λέξεις – Κλειδιά

Ελληνοτουρκικές διαφορές, υφαλοκρηπίδα, FIR, αιγιαλίτιδα ζώνη, εναέριος χώρος, έρευνα και διάσωση, NATO

«Τίτλος Πτυχιακής / Διπλωματικής Εργασίας»
(στην αγγλική γλώσσα)

«Όνομα & Επώνυμο Συγγραφέα»
(στην αγγλική γλώσσα)

Abstract

The present work studies the differences and conflicts between Greece and Turkey in the Aegean and in Cyprus, in the period 1974-1983. The starting point of the conflicts was the coup in Cyprus and the subsequent invasion and occupation of the northern part of the island by Turkish forces. Clashes continued in 1974 in the Aegean, as the Turkish side raised issues regarding the continental shelf, Greek airspace, territorial waters, the boundaries of the FIR, operational control of NATO following Greece's withdrawal from the military arm of the Alliance, as well as the area responsibility for searching and rescuing people in danger.

During the period under study, a number of negotiations took place between high-ranking executives to find solutions. The immovable positions, heated episodes such as in 1976 with the departure of the oceanographic "Hora", internal pressures, the international crisis and the interests of the powerful countries in the region led the talks to an impasse.

Keywords

Greek-Turkish disputes, continental shelf, FIR, coastal zone, airspace, search and rescue, NATO

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	5
Abstract.....	6
Περιεχόμενα.....	7
Συνοτομογραφίες και Ακρωνύμια.....	8
Κεφάλαιο 1 ^ο Το πραξικόπημα και η εισβολή στη Κύπρο	
1.1 Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις στα πλαίσια του Κυπριακού Ζητήματος και η πολιτική κατάσταση των δύο χωρών.....	11
1.2 Η πορεία προς την εισβολή.....	12
1.3 Το διεθνές δίκαιο για την εισβολή και η αντίδραση του ΟΗΕ.....	14
1.4 Η κατάρρευση των συνομιλιών και η δεύτερη φάση της εισβολής.....	15
1.5 Το Κυπριακό Ζήτημα μετά την εισβολή.....	17
Κεφάλαιο 2 ^ο Οι ελληνοτουρκικές διαφορές στο Αιγαίο	
2.1 Το ζήτημα οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας.....	19
2.2 Το εύρος της αιγιαλίτιδας ζώνης.....	21
2.3 Το ζήτημα της αποστρατικοποίησης των νησιών του ανατολικού.....	22
2.4 Το εύρος του ελληνικού εναέριου χώρου Αιγαίου.....	24
2.5 Τα όρια του FIR Αθηνών.....	25
2.6 Η ζώνη έρευνας και διάσωσης.....	26
Κεφάλαιο 3 ^ο Η εξέλιξη των ελληνοτουρκικών διαφορών την περίοδο 1974-1981	
3.1 Η πολιτική κατάσταση των δύο χωρών και η έναρξη των συνομιλιών για την υφαλοκρηπίδα.....	28
3.2 Νέος κύκλος διαπραγματεύσεων και η αναλογία 7/10 στους εξοπλισμούς.....	29
3.3 Η έξοδος του «Σισμίκ» και η παραπομπή στα όργανα του ΟΗΕ.....	31
3.4 Το Πρακτικό της Βέρνης.....	33
3.5 Η πολιτική κατάσταση στις δύο χώρες και η συνάντηση στο Μοντράι.....	33
3.6 Η εξέλιξη των συνομιλιών έως το 1981.....	36
Κεφάλαιο 4 ^ο Η άνοδος του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία	
4.1 Η εξωτερική πολιτική του ΠΑΣΟΚ.....	40
4.2 Η πορεία προς την ανακήρυξη του ψευδοκράτους στην Κύπρο.....	41
Συμπέρασμα.....	43
Πηγές-Βιβλιογραφία.....	45

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΟΚΑ	Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
NAMSA	NATO Maintenance and Supply Agency
FIR	Flight and Aviator Organization
SAR	Search and Rescue
SOLAS	International Convention for the Safety of Life and Sea
ASALA	Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia

Εισαγωγή

Οι σχέσεις ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία χαρακτηρίζονται από εναλλασσόμενες περιόδους κρίσης και συμφιλίωσης. Σταθμός στις μεταξύ τους σχέσεις υπήρξε η υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης, ως αποτέλεσμα της ήττας των ελληνικών δυνάμεων στη Μικρά Ασία. Η Συνθήκη επιβεβαίωσε το διαχωρισμό των δύο λαών που έως τότε ζούσαν στο ίδιο γεωγραφικό χώρο. Την περίοδο του μεσοπολέμου η υπογραφή της Συνθήκης της Άγκυρας το 1930 επηρέασε θετικά τις σχέσεις ανάμεσα στις δύο χώρες. Ακόμα και με την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου το θετικό κλίμα δεν διαταράχθηκε, αφού και οι δύο χώρες εντάχθηκαν στην Βορειοατλαντική Συμμαχία. Ο δυτικός προσανατολισμός και η ταύτισή τους με τις δυτικές χώρες ανάγκασε όλες τις κυβερνήσεις Ελλάδας και Τουρκίας να ακολουθήσουν πολιτική κατευνασμού και αποφυγής οποιασδήποτε στρατιωτικής σύγκρουσης μεταξύ τους. Παρά ταύτα, δεν έλειπαν και οι διενέξεις, όπως ήταν τα “Σεπτεμβριανά” με την απέλαση πλήθος Ελλήνων από την Κωνσταντινούπολη στις αρχές της δεκαετίας του 60’.

Οι σχέσεις των δύο κρατών άρχισαν να κλονίζονται στις αρχές της δεκαετίας του 70’ και συγκεκριμένα την περίοδο της πετρελαϊκής κρίσης του 1973. Η υπόνοια που άφησε να εννοηθεί το δικτατορικό καθεστώς στην Ελλάδα για εύρεση πλούσιων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων κοντά στη Θάσο παρακίνησε την Τουρκία να προβάλει αξιώσεις για την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, θέτοντας ακόμα και θέμα συνεκμετάλλευσης των κοιτασμάτων που πιθανόν να εντοπίζονταν. Προς αυτή την κατεύθυνση, παραχωρήθηκαν στην τουρκική πετρελαϊκή εταιρεία ΤΡΑΟ άδειες έρευνας και εξαγωγής σε περιοχές όπου η Ελλάδα θεωρούσε ότι ανήκαν στην επικράτεια της, γεγονός που όξυνε τις μεταξύ τους σχέσεις.

Το σημαντικότερο γεγονός και αυτό που πυροδότησε την κρίση και την παραλίγο στρατιωτική σύγκρουση, ήταν το πραξικόπημα στην Κύπρο από το καθεστώς του Ιωαννίδη και η ανατροπή του Μακαρίου. Το κεμαλικό στρατιωτικό και διπλωματικό κατεστημένο στην Τουρκία εκμεταλλεύτηκε το πραξικόπημα στη Κύπρο και επιχείρησε να καταστεί σημαντικός παράγοντας ισορροπίας τόσο στο ΝΑΤΟ όσο και στο νοτιοανατολικό Αιγαίο. Οι τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις εισέβαλαν και κατέλαβαν σημαντικό μέρος τον νησιού, γεγονός που προκάλεσε την πτώση του δικτατορικού καθεστώτος στην Ελλάδα και την επάνοδο στη δημοκρατία με την ανάληψη της εξουσίας από τον Καραμανλή. Η κυβέρνηση Καραμανλή έως και το 1978 διαπραγματεύτηκε το Κυπριακό Ζήτημα δίχως αποτέλεσμα, γεγονός που την οδήγησε να το διαχωρίσει από τις ελληνοτουρκικές συνομιλίες, θεωρώντας το πρόβλημα τρίτης χώρας.

Η Τουρκία έπειτα από την επιτυχία της στρατιωτικής επιχείρησης στην Κύπρο άρχισε να προβάλει αξιώσεις σε πλήθος ζητημάτων στο Αιγαίο. Συγκεκριμένα, άρχισε να αμφισβητεί το εύρος των ελληνικών χωρικών υδάτων και το δικαίωμα επέκτασης αυτών στα 12 ναυτικά μίλια. Η τούρκικη πλευρά αμφισβήτησε και το εύρος του ελληνικού εναέριου χώρου, το οποίο εκτεινόταν έως τα 10 ναυτικά μίλια, προκαλώντας το παράδοξο η αιγιαλίτιδα ζώνη και ο εναέριος χώρος να μην ταυτίζονται. Συναφές πρόβλημα με τον εναέριο χώρο το οποίο έθεσε η Τουρκία ήταν η περιοχή πληροφόρησης πτήσεων (FIR), καθώς προσπάθησε να μεταβάλλει τα όρια των FIR Αθηνών και Κωνσταντινούπολης προκαλώντας τον αποκλεισμό όλων των πτήσεων της πολιτικής αεροπορίας πάνω από το Αιγαίο. Σημαντικό σημείο τριβής αποτέλεσε ο εξοπλισμός από μέρους της Ελλάδας των νησιών του ανατολικού Αιγαίου και των

Δωδεκανήσων, τα οποία σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λωζάνης βρίσκονταν σε καθεστώς αποστρατικοποίησης. Μια ακόμα διαφορά που όξυνε το κλίμα ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία αποτέλεσε ο καθορισμός των περιοχών ευθύνης για την έρευνα και τη διάσωση ανθρώπων που βρίσκονταν σε κίνδυνο. Το τελευταίο πρόβλημα που προέκυψε την περίοδο εκείνη ήταν η περιοχή ευθύνης των νατοϊκών ασκήσεων, έπειτα από την αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την αδράνεια της Συμμαχίας στα γεγονότα της Κύπρου.

Παρά την παραλίγο στρατιωτική σύγκρουση μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας το καλοκαίρι του 1974, οι διμερείς συνομιλίες ξεκίνησαν αμέσως μετά, έχοντας ως αντικείμενο την διευθέτηση των διαφορών και την εξομάλυνση της κρίσης. Παρά το πλήθος διεκδικήσεων και αμφισβητήσεων από την Τουρκία, η Ελλάδα αποδέχθηκε ως ζήτημα προς διευθέτηση την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου. Για την επίλυση της διαφοράς για την υφαλοκρηπίδα η Ελλάδα προέκρινε την παραπομπή του ζητήματος στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, έτσι ώστε η επίλυση να είναι σύμφωνη με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, ενώ η Τουρκία προέκρινε την επίλυση όλων των διαφορών κατά προτεραιότητα μέσω διμερών διαπραγματεύσεων.

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη τόσο των όσων διαδραματίστηκαν στη Κύπρο από το 1973, όσο και οι ελληνοτουρκικές διαφορές που προέκυψαν μετά το 1974 στο Αιγαίο. Το πρώτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στα γεγονότα που οδήγησαν στην εισβολή και την κατοχή μεγάλου μέρους της Κύπρου, έπειτα από δύο στρατιωτικές επιχειρήσεις, καθώς και οι μετέπειτα διαπραγματεύσεις ανάμεσα σε Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν οι ελληνοτουρκικές διαφορές στο Αιγαίο, οι εκατέρωθεν θέσεις, καθώς και οι κανόνες του διεθνές δικαίου ως προς αυτές. Αντικείμενο του τρίτου κεφαλαίου είναι η ανάδειξη των συνομιλιών της περιόδου 1974-1981, οι λόγοι που συμμετείχαν οι δύο πλευρές, οι στοχεύσεις και τα αποτελέσματα αυτών. Στο τελευταίο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν οι ελληνοτουρκικές διαφορές όπως διαμορφώθηκαν τα πρώτα δύο χρόνια της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, δηλαδή από τη διακοπή των συνομιλιών με απόφαση του Ανδρέα Παπανδρέου έως και την ανακήρυξη του ψευδοκράτους στην Κύπρο.

Κεφάλαιο 1^ο

Το πραξικόπημα και η εισβολή στη Κύπρο

1.1 Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις στα πλαίσια του Κυπριακού Ζητήματος και η πολιτική κατάσταση των δύο χωρών

Το Κυπριακό Ζήτημα, το οποίο εμφανίστηκε στα πλαίσια του Ψυχρού Πολέμου είχε την προοπτική να αποτελέσει πεδίο σύμβασης μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Αντιθέτως, αποτέλεσε πεδίο διαμάχης, λόγω των συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων και των εθνικισμών που αναπτύχθηκαν στο εσωτερικό των δύο αντιμαχόμενων χωρών. Την αντιπαλότητα μεταξύ τους ενίσχυσε η βρετανική πολιτική, η οποία αρχικώς κατέστησε την Τουρκία ισότιμο συνομιλητή με την Ελλάδα, προκειμένου να διασφαλίσει τα στρατηγικά της συμφέροντα στο νησί. Επιστέγασμα της βρετανικής πολιτικής υπήρξε η υπογραφή των Συνθηκών Ζυρίχης και Λονδίνου, με τις οποίες η Βρετανία διατήρησε τις στρατιωτικές βάσεις στην Κύπρο. Η Τουρκία εξέφρασε το ενδιαφέρον της για την Κύπρο τόσο λόγω των στρατηγικών συμφερόντων της όσο και λόγω της ύπαρξης τουρκικής μειονότητας στο νησί. Η Τουρκία ανησυχούσε για πιθανή ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, γεγονός που θα απειλούσε την ασφάλεια της χώρας. Έτσι, προέκρινε το θέμα της μειονότητας, αρχικώς σε πρόβλημα κοινοτικής αυτονομίας και ακολούθως ομοσπονδίας. Για την ελληνική πλευρά το σημαντικότερο ήταν να αναδείξει το δικαίωμα των Κυπρίων στην αυτοδιάθεση και ταυτόχρονα απαλλαγής από τη βρετανική αποικιοκρατία. Η Ελλάδα υπέγραψε τις Συνθήκες Ζυρίχης και Λονδίνου, προκειμένου να αποτραπεί η διχοτόμηση του νησιού, που προέκριναν οι βρετανοί. Άλλωστε, η συμβίωση με τους Τουρκοκυπρίους θεωρήθηκε ως μεταβατική κατάσταση πριν πραγματοποιηθεί η πολυπόθητη ένωση.¹ Βέβαια, οι διαφορετικές πολιτικές μεταξύ Αθήνας και Λευκωσίας, ταυτόχρονα με τις ιδεολογικές προκαταλήψεις λειτούργησαν εις βάρος του εθνικού συμφέροντος.²

Το 1973 αποτέλεσε χρονιά ορόσημο για τις δυτικές χώρες, καθώς ξέσπασε πετρελαϊκή κρίση, η οποία επηρέασε σημαντικά την οικονομική τους πολιτική. Οι χώρες του ΟΠΕΚ υπέβαλλαν εμπάργκο στη Δύση, λόγω της υποστήριξης που παρείχαν οι ΗΠΑ στο Ισραήλ κατά τη διάρκεια του πολέμου του Γιομ Κιπούρ. Οι τιμές του πετρελαίου αυξήθηκαν κατακόρυφα, προκαλώντας προβλήματα όπως η αύξηση της τιμής στο ρεύμα, ο περιορισμός στην κατανάλωση ενέργειας, δελτίο καυσίμων και συναλλαγματικά αδιέξοδα. Η νέα κατάσταση και ο κοινωνικός αναβρασμός οδήγησε τις κυβερνήσεις πολλών χωρών να αναζητήσουν εγχώριες πηγές ενέργειας.³

Στην Ελλάδα την περίοδο εκείνη, ο δικτάτορας Γεώργιος Παπαδόπουλος, προκειμένου να κατευνάσει την κοινωνική αναταραχή προχώρησε στην φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος, διορίζοντας ως πρωθυπουργό τον πολιτικό Σπυρίδωνα Μαρκεζίνη.⁴ Η κυβέρνηση Μαρκεζίνη σύντομα υπέστη ρωγμές, λόγω της άρσης της αμερικανικής υποστήριξης. Η ελληνική πλευρά είχε προηγουμένως αρνηθεί στις ΗΠΑ να

¹ Άγγελος Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, 5η έκδοση, (Αθήνα: Πατάκη, 2021), 214.

² Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1945-1981*, (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2001), 181.

³ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 219.

⁴ Ηλίας Νικολακόπουλος κ. ά., *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*, (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2009), 101.

χρησιμοποιήσουν τις αμερικανικές βάσεις στην Ελλάδα οι ισραηλινές δυνάμεις στα πλαίσια του πολέμου του Γιομ Κιούρ. Τη δυσχερή θέση της νέας κυβέρνησης ενίσχυσαν τα γεγονότα που συνέβησαν τον Νοέμβριο του 1973 στο Πολυτεχνείο. Προκειμένου να ανατραπεί η ολίσθηση της κυβερνητικής πολιτικής ο ταξίαρχος Ιωαννίδης πραγματοποίησε πραξικόπημα, διορίζοντας κυβέρνηση ανδρικήλων αποτελούμενη από μη στρατιωτικούς.⁵

Σε δυσχερή θέση ήταν και η Τουρκία, η οποία αντιμετώπιζε τεράστια οικονομικά προβλήματα, τα οποία διόγκωσε η πετρελαϊκή κρίση, που ξέσπασε τον Οκτώβριο του 1973. Αποτέλεσμα της μακράς οικονομικής ύφεσης υπήρξε η ανάδυση στο πολιτικό προσκήνιο του νέου πολιτικού Μπουλέντ Ετσεβίτ, ο οποίος είχε αναλάβει την ηγεσία του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος. Ο Ετσεβίτ αναδείχθηκε πρωθυπουργός τον Ιανουάριο του 1974, έχοντας την υποστήριξη του πρώτου, μετά το 1909, ισλαμικού κόμματος με την επωνυμία Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας του Νετσεμετίν Ερμπακάν, ο οποίος ορίστηκε αντιπρόεδρος της νέας κυβέρνησης.⁶

1.2 Η πορεία προς την εισβολή

Την ίδια περίοδο οι εξελίξεις στο εσωτερικό της Κύπρου ήταν δυσάρεστες. Ο αρχηγός της ΕΟΚΑ Β', Γεώργιος Γρίβας, είχε πεθάνει τον Ιανουάριο του 1974 και την ηγεσία ανέλαβε ο υπαρχηγός του, ταγματάρχης Γεώργιος Καρούσος. Ο τελευταίος διέταξε την αναστολή των δραστηριοτήτων της οργάνωσης, απόφαση η οποία προκάλεσε έντονες αντιδράσεις τόσο των σκληροπυρηνικών στοιχείων όσο και την διαφωνία του Μακάριου. Ο Καρούσος αναγκάστηκε υπό τις νέες συνθήκες πίεσης να εγκαταλείψει το νησί και η ΕΟΚΑ Β' πέρασε στην επήρεια του δικτάτορα Ιωαννίδη, λόγω των επαφών που διατηρούσαν τα ηγετικά στελέχη της οργάνωσης με Έλληνες αξιωματικούς που υπηρετούσαν στο νησί. Οι εξελίξεις αυτές θορύβησαν τον Μακάριο, ο οποίος στις 2 Ιουλίου του 1974 ζήτησε από τον Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας και στρατηγό, Φαίδωνα Γκιζίκη, την απόσυρση όλων των Ελλήνων αξιωματικών που υπηρετούσαν στην Εθνική Φρουρά της Κύπρου. Παράλληλα, άσκησε κριτική στο δικτατορικό καθεστώς υποστηρίζοντας ότι ήταν υπεύθυνο για τις τρομοκρατικές ενέργειες της ΕΟΚΑ Β'. Το χουντικό καθεστώς είχε αποφασίσει να ανατρέψει τον Μακάριο, λόγω της σύλληψης βασικών στελεχών της οργάνωσης και της αυτόνομης πολιτικής που ακολουθούσε. Με τη συγκεκριμένη απόφαση και γενικότερα με την πολιτική αντιμετώπιση του Κυπριακού Ζητήματος, είχε διαφωνήσει το προηγούμενο διάστημα η διπλωματική ηγεσία του Υπουργείου Εξωτερικών, όπως ήταν ο Υπουργός, Σπυρίδων Τετενές, ο γενικός γραμματέας, Άγγελος Βλάχος και ο γενικός διευθυντής Ιωάννης Τζούνης, οι οποίοι είχαν παραιτηθεί.⁷

Οι αντιρρήσεις των διπλωματών δεν απέτρεψαν τα σχέδια του Ιωαννίδη, ο οποίος έδωσε εντολή για την εκτέλεση του πραξικοπήματος στις 15 Ιουλίου του 1974.⁸ Είχε

⁵ Ιωάννης Σακκάς, *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο 1950-2004. Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, (Αθήνα: Κάλλιπος-Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις, 2015), 80-82.

⁶ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 220.

⁷ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 220-221

⁸ *Φάκελος Κύπρου: Τα πορίσματα*, τόμ. Α', (Αθήνα-Λευκωσία: Βουλή των Ελλήνων -Βουλή των Αντιπροσώπων, 2018), 335. Το πραξικόπημα αποφασίστηκε από τους 4 ηγέτες της Χούντας, τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Φαίδωνα Γκιζίκη, τον Πρωθυπουργό Αδαμάντιο Ανδρουτσόπουλο, τον αρχηγό της Χούντας Δημήτριο Ιωαννίδη και τον Αρχηγό των Ενόπλων Δυνάμεων Γρηγόριο Μπονάνο,

σχεδιαστεί από Έλληνες αξιωματικούς και εκτελέστηκε από την Εθνική Φρουρά της Κύπρου. Κύριος στόχος ήταν η ανατροπή του Μακαρίου, ακόμα και δια της εκτελέσεως του και η εγκαθίδρυση δικτατορικού καθεστώτος στην Κύπρο.⁹ Οι πραξικοπηματίες, παρά το γεγονός ότι επιτέθηκαν με τεθωρακισμένα άρματα και βαριά όπλα στο Προεδρικό Μέγαρο δεν κατάφεραν να συλλάβουν το Μακάριο, ο οποίος διέφυγε μέσω των βρετανικών βάσεων στη Νέα Υόρκη, όπου και μίλησε για την κατάσταση στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ. Οι πραξικοπηματίες εγκατέστησαν κυβέρνηση ανδρικήλων και όρισαν ως πρόεδρο τον δημοσιογράφο και βουλευτή, Νικόλαο Σαμψών. ο οποίος είχε συμμετάσχει παλαιότερα στον αγώνα της ΕΟΚΑ.¹⁰

Το πραξικόπημα έδωσε στη Τουρκία την αφορμή για να εισβάλει στην Κύπρο¹¹, η οποία σύμφωνα με την τούρκικη στρατιωτική ηγεσία δεν θα είχε τη στρατιωτική στήριξη της ελληνικής πλευράς. Άλλωστε, η Ελλάδα δεν είχε επέμβει ούτε το 1964, όταν η τούρκικη πλευρά βομβάρδισε κυπριακά εδάφη στη Τυλλυρία, ενώ και η απουσία ισχυρών δυνάμεων από το 1967 με την απόσυρση της ελληνικής μεραρχίας, προκειμένου να αποφευχθεί ένας ελληνοτουρκικός πόλεμος, καθιστούσε το νησί ανυπεράσπιστο. Επιπλέον, το χουντικό καθεστώς μετά από τη συνάντηση στον Έβρο το 1967 είχε δείξει ότι προσπαθούσε να αποφύγει πάση θυσία οποιαδήποτε συμπλοκή με τη τούρκικη πλευρά.¹² Ο τούρκος πρωθυπουργός Ετσεβίτ, αρχικά ζήτησε από τον βρετανό ομόλογο του, Χάρολντ Ουίλσον, στις 17 Ιουλίου του 1974 την από κοινού στρατιωτική επέμβαση στη νήσο. Ο βρετανός πρωθυπουργός αρνήθηκε την όποια επέμβαση στη Κύπρο, ενώ αρνητικά στάθηκε έναντι της πρότασης του Ετσεβίτ να χρησιμοποιήσουν οι τούρκικες στρατιωτικές δυνάμεις τις βρετανικές βάσεις κατά τη διάρκεια της επιχείρησης.¹³

Ο διεθνής παράγοντας αν και θα μπορούσε να αποτρέψει την εισβολή της Τουρκίας στη Κύπρο, τελικώς αδράνησε. Την αμερικανική πλευρά απασχολούσαν περισσότερο οι συνέπειες του σκανδάλου «Γκούτεργκετ». Τις εξελίξεις στο Κυπριακό είχε αναλάβει να διαχειριστεί αποκλειστικά ο Υπουργός Εξωτερικών, Χένρυ Κίσσιγκερ, ο οποίος όχι μόνο δεν κινήθηκε προς την αποτροπή της εισβολής, αντιθέτως με τη στάση του έδειχνε να τάσσεται υπέρ των τούρκικων συμφερόντων.¹⁴ Η Βρετανία δεν επιθυμούσε να εμπλακεί στο Κυπριακό, καθώς τυχόν επέμβαση της θα έθετε σε κίνδυνο την νοτιοανατολική πτέρυγα του NATO και κατ' επέκταση τα συμφέροντα της στην περιοχή. Η Σοβιετική Ένωση από την άλλη έβλεπε την εισβολή θετικά, καθώς θεωρούσε ότι ήταν αποτέλεσμα της πολιτικής που ακολουθούσαν οι ΗΠΑ στα πλαίσια του Ψυχρού Πολέμου. Άλλωστε, η Αμερική είχε ενθαρρύνει τόσο το χουντικό καθεστώς των Αθηνών όσο και το πραξικόπημα έναντι μιας χώρας μέλους του Κινήματος των Αδέσμευτων, γεγονός που αμαύρωνε τόσο της εικόνα των ΗΠΑ όσο και του NATO. Παρόμοια στάση αδράνειας ακολούθησαν και οι χώρες της ευρωπαϊκής

έπειτα από επανειλημμένες διαβουλεύσεις στο σπίτι του Ανδρουτσόπουλου. Σύμφωνα με τον Μπονάνο οι διαβουλεύσεις για την ανατροπή του Μακαρίου είχαν ξεκινήσει από το Φεβρουάριο του 1974.

⁹ Η. Νικολακόπουλος, *Ελληνική*, 101.

¹⁰ *Φάκελος Κύπρου*, 339-345.

¹¹ *Ο.π.*, Η Τουρκία από τις αρχές της δεκαετίας του 50' είχε εκπονήσει σχέδια κατάληψης της Κύπρου από την κυβέρνηση Μεντερές και Ζορλού.

¹² Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 221-222.

¹³ Ι. Σακκάς, *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο*, 93.

¹⁴ Κ. Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική*, 191-192.

ηπείρου, οι οποίες τάσσονταν κατά του καθεστώτος που είχε καταλύσει τη δημοκρατία.¹⁵

Η τούρκικη επιχείρηση στη Κύπρο πήρε την ονομασία «Αττίλας» και ξεκίνησε στις 20 Ιουλίου του 1974 από την περιοχή Πεντεμίλι κοντά στην πόλη της Κερύνειας. Οι εισβολείς συνάντησαν ισχυρή αντίσταση, καθώς οι ελληνοκυπριακές δυνάμεις ήταν διασκορπισμένες στο νησί ελέω του πραξικοπήματος των προηγούμενων ημερών. Η Ελλάδα κήρυξε γενική επιστράτευση την ίδια ημέρα, αλλά η παταγώδης αποτυχία της ανέδειξε τα ποικίλα προβλήματα που δημιουργήθηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της δικτατορίας στο στράτευμα. Οι τούρκικες δυνάμεις παρά τις αρχικές δυσκολίες, κυρίως λόγω της ελλιπούς οργάνωσης και εκπαίδευσης τους, κατάφεραν να καταλάβουν εδάφη από την περιοχή απόβασης στη Κερύνεια έως το τουρκοκυπριακό θύλακα στη Λευκωσία. Το προγεφύρωμα που δημιούργησαν οι δυνάμεις απόβασης τους πρόσφερε στρατηγικό πλεονέκτημα, καθώς κατάφεραν μέσα σε δύο εβδομάδες να μεταφέρουν με ασφάλεια 40.000 στρατιώτες, βαρύ οπλισμό και τεθωρακισμένα. Η Τουρκία χαρακτήρισε την εισβολή ως ειρηνευτική επιχείρηση στηριζόμενη στη Συνθήκη Εγγυήσεως του 1960 που είχε υπογράψει από κοινού με την Ελλάδα και τη Βρετανία.¹⁶

1.3 Το διεθνές δίκαιο για την εισβολή και η αντίδραση του ΟΗΕ

Το πραξικόπημα έναντι του Μακάριου παραβίασε τόσο την ανεξαρτησία της Κύπρου όσο και το status quo που είχε καθιερωθεί με το Σύνταγμα του 1960. Παρά ταύτα, η Συνθήκη Εγγυήσεως δεν παρείχε το δικαίωμα σε κάποιο συμβαλλόμενο μέρος να ασκήσει βία για την επαναφορά της προγενέστερης κατάστασης. Ακόμα και αν υπήρχε διάταξη που να επέτρεπε τη χρήση βίας, τότε θα ήταν άκυρη, καθώς αντίκειται στο Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ και στις διατάξεις του διεθνούς δικαίου. Μοναδικές εξαιρέσεις στη χρήση βίας είναι η περίπτωση της νόμιμης άμυνας σύμφωνα με το άρθρο 5.1 και η εφαρμογή αναγκαστικών μέτρων σύμφωνα με το 6^ο κεφάλαιο του Καταστατικού Χάρτη, όταν υπάρχει απειλή της ειρήνης και της ασφάλειας. Ειδικότερα στην δεύτερη περίπτωση ορίζεται ότι το κύριο όργανο ευθύνης για τη διατήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας είναι το Συμβούλιο Ασφαλείας, ενώ η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ έχει συμπληρωματικό ρόλο.¹⁷

Το Συμβούλιο Ασφαλείας την ημέρα της εισβολής, με το ομόφωνο Ψήφισμα 353 κάλεσε τα κράτη να σεβαστούν την κυριαρχία, την ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της Κύπρου. Επιπλέον, ζητήθηκε η αποχώρηση των στρατιωτικών δυνάμεων που εισέβαλαν στην νήσο κατά παράβαση των διεθνών συνθηκών. Τέλος, το Ψήφισμα είχε καταλυτικό ρόλο στη κατάπαυση του πυρός και την εκεχειρία που πραγματοποιήθηκε στις 22 Ιουλίου. Αρχικά, οι τουρκικές δυνάμεις κατέλαβαν το 5% του κυπριακού εδάφους, το οποίο απείχε από τους αρχικούς στόχους της στρατιωτικής επιχείρησης. Η εκεχειρία δεν τηρήθηκε στην ουσία, έχοντας ως αποτέλεσμα οι τούρκοι στρατιώτες να επεκτείνουν το προγεφύρωμα. Τα γεγονότα στο νησί οδήγησαν στην πτώση του δικτατορικού καθεστώτος τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο. Νέος Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας ορίστηκε ο Πρόεδρος της Βουλής, Γλαύκος Κληρίδης, ενώ στην Ελλάδα πρωθυπουργός ανέλαβε ο Κωνσταντίνος

¹⁵ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 222-223.

¹⁶ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 223-224.

¹⁷ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 224-225

Καραμανλής, ο οποίος συγκρότησε κυβέρνηση εθνικής ενότητας με προσωπικότητες από όλο τον πολιτικό χώρο, εκτός του κομμουνιστικού κόμματος, την οποία συνεχάρη με τηλεγράφημα η Τουρκία. Αντιπρόεδρος της κυβέρνησης και Υπουργός Εξωτερικών ανέλαβε ο Γεώργιος Μαύρος, ο οποίος ανέλαβε τις διαπραγματεύσεις για το Κυπριακό.¹⁸

Το ψήφισμα 353 του ΟΗΕ της 20ης Ιουλίου αποτέλεσε τη βάση για την έναρξη των συνομιλιών μεταξύ των αντιμαχόμενων στη Γενεύη.¹⁹ Η πρώτη φάση διήρκεσε από τις 25 έως τις 30 Ιουλίου με τη συμμετοχή των Υπουργών Εξωτερικών της Βρετανίας, Τζέιμς Κάλαχαν, της Ελλάδας, Γεωργίου Μαύρου και της Τουρκίας, Τουράν Γκιουνές. Αποτέλεσμα της πρώτης διάσκεψης ήταν μια διακήρυξη περί τηρήσεως της εκεχειρίας, η οποία στην ουσία δεν τηρήθηκε, αφού η Τουρκία συνέχιζε να μεταφέρει δυνάμεις και εξοπλισμό στο νησί. Η δεύτερη φάση της διάσκεψης πραγματοποιήθηκε από τις 8 έως τις 14 Αυγούστου, στην οποία συμμετείχαν πέραν των τριών εγγυητριών δυνάμεων οι Πρόεδροι των δύο κοινοτήτων της Κύπρου, ο Γλαύκος Κληρίδης εκ μέρους των ελληνοκυπρίων και ο Ραούφ Ντενκτάς εκ μέρους των τουρκοκυπρίων. Κατά τη διάρκεια της διάσκεψης η ελληνική πλευρά κατηγόρησε τους τούρκους για παραβίαση της εκεχειρίας, ενώ η τουρκική πλευρά κατηγόρησε τους ελληνοκύπριους για τη μη εκκένωση των τουρκοκυπριακών θυλάκων και της μη απελευθέρωσης των ομήρων. Ο Υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας προσπάθησε να διατηρήσει το καθεστώς που απέρρεε από τις Συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου δίχως αποτέλεσμα, καθώς η τουρκική πλευρά είχε ήδη καταθέσει διάφορα σχέδια για τη μορφή του νέου κράτους. Τα σχέδια περιλάμβαναν το 34% της επιφάνειας της Κύπρου, γεγονός το οποίο σε συνδυασμό με τη φιλοτουρκική στάση των ΗΠΑ οδήγησε στην κατάρρευση των συνομιλιών.²⁰

1.4 Η κατάρρευση των συνομιλιών και η δεύτερη φάση της εισβολής

Η Τουρκία μετά την κατάρρευση των διαπραγματεύσεων κατάλαβε ότι λόγω των διεθνών πιέσεων δεν θα μπορούσε να μεταβάλει την εδαφική και πολιτική κατάσταση στο νησί υπέρ της και έτσι έθεσε σε εφαρμογή τη δεύτερη στρατιωτική επιχείρηση με την ονομασία «Αττίλας II». Η επιχείρηση αποδείχθηκε εύκολη για τις τουρκικές δυνάμεις, οι οποίες είχαν απέναντι τους λιγιστές ελληνικές δυνάμεις, δίχως αεροπορική κάλυψη, βαρύ οπλισμό και τεθωρακισμένα. Παρά την αριθμητική υπεροχή σε ανθρώπινο δυναμικό και μέσα, οι τουρκικές δυνάμεις δεν κατάφεραν να καταλάβουν την πρωτεύουσα, λόγω της ηρωικής αντίστασης των δυνάμεων της ΕΛΔΥΚ και της Εθνικής Φρουράς. Η επιχείρηση «Αττίλας II» είχε διάρκεια δύο ημερών και τερματίστηκε λόγω της παρέμβας του ΟΗΕ στις 16 Αυγούστου. Η Τουρκία κατάφερε να καταλάβει το 36,3% του κυπριακού εδάφους, αλλά η σφοδρότητα της καταδικάστηκε έντονα από τη διεθνή κοινότητα, καθώς το επιχείρημα της τουρκικής πλευράς περί δικαιωμάτων επέμβασης δεν είχε ισχύ στις νέες συνθήκες της Κύπρου, όπου η συνταγματική νομιμότητα είχε επανέλθει. Ακόμα και η Σοβιετική Ένωση άλλαξε στάση κατά την διάρκεια της δεύτερης επιχείρησης, την οποία

¹⁸ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 226-227.

¹⁹ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, επιμ., *Η Περίοδος Δοκιμασίας 1963-1974. Περίοδος Β΄: 21 Απριλίου 1967-24 Ιουλίου 1974*, τομ. 7', (Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνου Καραμανλή-Εκδοτική Αθηνών, 1995), 224. Στις διπλωματικές ζυμώσεις που πραγματοποιήθηκαν για την κατάπαυση του πυρός μεταξύ των αντιμαχόμενων σημαντική ανάμιξη είχε το State Department και ιδιαίτερα ο Χένρυ Κίσινγκερ.

²⁰ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 227.

κατέκρινε έντονα, καθώς η νέα συνθήκη ενίσχυσε την επιρροή του NATO στο νησί. Παρά ταύτα, έβλεπε θετικά το αντιαμερικανικό και αντινατοϊκό μέτωπο που άρχισε να εκδηλώνεται και να κυριαρχεί στην ελληνική επικράτεια. Προς αυτή την κατεύθυνση η ΕΣΣΔ ανακοίνωσε στις 22 Αυγούστου ότι δεν αναγνώριζε πλέον τη Συνθήκη Εγγυήσεως του 1960. Έκτοτε ακολούθησε πολιτική διεθνοποίησης του Κυπριακού Ζητήματος, γεγονός που προσέφερε στήριξη στην ελληνική πλευρά, ενώ παράλληλα πάγωσε την βοήθεια προς την Τουρκία. Παρά τις παραπάνω ενέργειες η στάση της δεν μετέβαλε την κατάσταση στο νησί, καθώς την πρωτοβουλία των κινήσεων είχαν οι ΗΠΑ και η Βρετανία.²¹

Οι ΗΠΑ στην πρώτη φάση της εισβολής ακολούθησαν μετριοπαθή πολιτική έναντι των δύο συμμάχων. Κράτησαν ουδέτερη στάση απέναντι σε Ελλάδα και Τουρκία ανακοινώνοντας τους ότι αν προχωρούσαν σε πολεμική σύρραξη, τότε η ίδια θα διέκοπτε οποιαδήποτε στρατιωτική βοήθεια προς αυτές. Παρά ταύτα, οι ΗΠΑ διά του εκπροσώπου της, Υπουργού Εξωτερικών, Ρόμπερτ Άντερσον, συναίνεσαν στην τουρκική εισβολή προτάσσοντας το επιχείρημα, ότι οι τουρκοκύπριοι χρειάζονταν περαιτέρω προστασία και βελτίωση της θέσης τους²². Η φιλοτουρκική στάση των ΗΠΑ οφειλόταν στο γεγονός ότι η Τουρκία ήταν σημαντικότερη σύμμαχος εντός NATO, λόγω της στρατηγικής θέσης και των αμερικανικών βάσεων που υπήρχαν στο έδαφος της, οι οποίες πρόσφεραν τη δυνατότητα παρακολούθησης της Σοβιετικής Ένωσης.²³ Η τελευταία είχε αναπτύξει την παρουσία της στην ανατολική Μεσόγειο με αφορμή την επαναλειτουργία της διώρυγας του Σουέζ. Οι ΗΠΑ στόχευαν τόσο στην αποτροπή του πολέμου μεταξύ συμμάχων του NATO, που θα διέλυε τη νοτιοανατολική πτέρυγα της συμμαχίας, όσο και την αποτροπή πιθανής σοβιετικής εμπλοκής.²⁴

Μοναδική αντίδραση από μέρους της Αμερικής, ήταν η διακοπή αποστολής στρατιωτικής βοήθειας προς την Τουρκία με απόφαση του Κογκρέσου, κυρίως λόγω της χρήσης αμερικανικού οπλισμού κατά τη διάρκεια της εισβολής. Το Κογκρέσο προχώρησε σε αυτή την απόφαση έπειτα από τις πιέσεις που δέχθηκε από ελληνοαμερικανικούς οργανισμούς και λόγω του αρνητικού κλίματος που είχε δημιουργηθεί για την κυβέρνηση, ως αποτέλεσμα της πολιτικής που ακολουθούσε στο Βιετνάμ, την Καμπότζη, τη Χιλή, της διαχείρισης του σκανδάλου Γουότερगेϊτ, καθώς και της αδιαφορίας σε θέματα κανόνων του διεθνούς δικαίου. Αποτέλεσμα της απόφασης αυτής ήταν η Τουρκία να κλείσει άμεσα όλες τις αμερικανικές βάσεις στο έδαφός της, παρά το γεγονός ότι η αμερικανική κυβέρνηση διαφωνούσε πλήρως με το εμπάργκο όπλων. Βέβαια, οι πιέσεις της πολιτικής ηγεσίας προς το Κογκρέσο οδήγησαν στην τροποποίηση των όρων του εμπάργκο, καθώς αυτό θα ίσχυε μονάχα για νέες παραγγελίες οπλικών συστημάτων. Τα όπλα, τα οποία είχαν ήδη παραγγελθεί πριν την επιβολή του εμπάργκο θα παραδίδονταν κανονικά στην Τουρκία, ενώ η άρση του θα γινόταν έπειτα από την αποχώρηση των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων από την Κύπρο. Παρά την απαγόρευση πώλησης όπλων, η Τουρκία συνέχισε να λαμβάνει στρατιωτικό εξοπλισμό τόσο μέσω της υπηρεσίας του NATO για τη

²¹ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 227-229.

²² Α. Συρίγος, ό.π., 229-230.

²³ Βασίλειος Βρεττός, «*Η Δομή του NATO και οι ελληνοτουρκικές διενέξεις, 1952-2021*», (Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2021), 135.

[10.12681/eadd/50838](https://doi.org/10.12681/eadd/50838)

²⁴ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 230.

συντήρηση και υποστήριξη (NAMSA), όσο και από χώρες όπως η Γερμανία, η Ιταλία και η Σοβιετική Ένωση.²⁵

Οι δύο χώρες έφτασαν στα πρόθυρα του πολέμου, λόγω του Κυπριακού Ζητήματος, ενώ υπήρξαν συγκρούσεις μεταξύ ελληνικών και τουρκικών δυνάμεων, οι οποίες δεν πήραν μεγάλη έκταση. Η αντίδραση της ελληνικής πλευράς, ήταν η αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος του NATO με απόφαση της κυβέρνησης εθνικής ενότητας, η οποία θέλησε με τη συμβολική αυτή κίνηση να εξομαλύνει την συσσωρευμένη οργή της ελληνικής κοινωνίας έναντι της απραξίας του NATO. Στην ουσία, η αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του NATO αποδείχτηκε λανθασμένη κίνηση, καθώς δεν λειτούργησε ως μοχλός πίεσης των δυτικών χωρών. Αντιθέτως, προσέφερε στην τουρκική πλευρά διαπραγματευτικό πλεονέκτημα, καθώς θα χρειαζόταν η έγκριση της για την επαναφορά της Ελλάδας στις τάξεις της Συμμαχίας. Παράλληλα, δημιουργήθηκε κενό στη περιοχή ανάμεσα σε Ιταλία και Τουρκία για τον επιχειρησιακό έλεγχο του διεθνούς εναέριου χώρου του Αιγαίου, το οποίο κλήθηκε να καλύψει κυρίως η τούρκικη πλευρά.²⁶

1.5 Το Κυπριακό Ζήτημα μετά την εισβολή

Ο Ψυχρός Πόλεμος και η στρατηγική θέση της Τουρκίας οδήγησαν τις ΗΠΑ και τη Βρετανία όχι μόνο να επιδείξουν ανοχή στην εισβολή και την κατοχή εδαφών της Κύπρου, αλλά και να ταχθούν αρνητικά σε όποια κίνηση διεθνοποίησης του Κυπριακού Ζητήματος. Πεποίθηση των δύο δυνάμεων ήταν ότι τα τούρκικα στρατεύματα δια της βίας επέβαλλαν “ειρήνη” και σταθερότητα στην περιοχή. Το Κυπριακό έπαψε να είναι κεντρικό θέμα, δίνοντας έτσι την ευκαιρία στην Αμερική και στη Βρετανία να πιέσουν για την έναρξη διακοινοτικών συνομιλιών.²⁷

Για την Τουρκία η εισβολή ήταν μια ειρηνευτική επιχείρηση που διασφάλιζε τα συμφέροντα των τουρκοκυπρίων, αλλά ταυτόχρονα εξασφάλιζε την στρατηγική της παρουσία στην ανατολική Μεσόγειο. Για να διασφαλίσει την παρουσία του τουρκικού παράγοντα στο νησί προχώρησε στη μετακίνηση του τουρκοκυπριακού πληθυσμού στις κατεχόμενες περιοχές, ενώ παράλληλα επιχείρησε να δημιουργήσει εθνική ομοιογένεια με την εκδίωξη των ελληνοκυπρίων και την μεταφορά τούρκων εποίκων στο νησί. Τέλος, προσπάθησε να δημιουργήσει δομές μεταξύ της τουρκοκυπριακής κοινότητας, οι οποίες θα προσέδιδαν μακροπρόθεσμα στα όργανα της νομιμότητας. Κεντρικό πρόσωπο της τουρκοκυπριακής πλευράς αναδείχθηκε ο Ραούφ Ντενκτάς, ο οποίος κατάφερε να καταστεί ισότιμος συνομιλητής με τον εκάστοτε Πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, δίχως όμως να χαράζει αυτόνομη πολιτική από αυτή της Τουρκίας.²⁸

Για την ελληνική πλευρά το σημαντικότερο ήταν η διαχείριση των περίπου 200.000 προσφύγων που προκάλεσε η εισβολή και η κατοχή της Κύπρου και η αποτροπή της φυγής τους προς την Ελλάδα και τη Βρετανία. Κύριος στόχος της Ελλάδας ήταν η επιστροφή των προσφύγων στα κατεχόμενα εδάφη, η οποία θα πραγματοποιούνταν μέσω της επικράτησης των κανόνων του διεθνούς δικαίου. Προς αυτή την κατεύθυνση,

²⁵ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 231-232.

²⁶ Ι. Σακκάς, *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο*, 96.

²⁷ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 352-353.

²⁸ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 353-355.

η Ελλάδα επιχείρησε να διεθνοποιήσει το Κυπριακό, στοχεύοντας στη διεθνή μεσολάβηση του ΟΗΕ, άλλων διεθνών οργανισμών, των ΗΠΑ ακόμα και της Σοβιετικής Ένωσης. Παρά τις προσπάθειες στους διεθνούς οργανισμούς και της συλλογής ψηφισμάτων δεν επήλθε μεταβολή στο νησί, καθώς η Τουρκία τα αγνόησε όλα. Υπό την πίεση των δυτικών δυνάμεων για αποτροπή ανάμειξης της Σοβιετικής Ένωσης, η Ελλάδα αποδέχτηκε τον Δεκέμβριο του 1975 την υπογραφή κειμένου με τη Τουρκία για την έναρξη των διακοινοτικών συνομιλιών, υποβιβάζοντας με αυτό τον τρόπο την εισβολή και κατοχή ενός ανεξάρτητου κράτους σε διαφορά μεταξύ δύο εθνικών ομάδων.²⁹

Η πρώτη συνάντηση μεταξύ Μακαρίου και Ντενκτάς πραγματοποιήθηκε τον Φεβρουάριο του 1977, στην οποία συμφωνήθηκαν 4 κατευθυντήριες γραμμές, με σημαντικότερη αυτή για το μελλοντικό καθεστώς της Κύπρου, δηλαδή της δικοινοτικής-ομοσπονδιακής δημοκρατίας.³⁰ Σύμφωνα με αυτή, η συνταγματική διάρθρωση του κράτους θα βασιζόταν σε δύο κοινότητες, οι οποίες είχαν την ελευθερία να κινούνται σε όλο το έδαφος της νήσου και ταυτόχρονα να προστατεύονται τα δικαιώματά τους. Το νέο καθεστώς με την ομοσπονδιακή δομή δεν σήμαινε απαραίτητα και την γεωγραφική διαίρεση σε περιοχές ανάλογα με την εθνική ταυτότητα, αλλά δημιούργησε την αντίληψη ότι ο εδαφικός διαχωρισμός των δύο κοινοτήτων θα γινόταν στο μέλλον.³¹

Η δεύτερη συνάντηση των ηγετών των δύο κοινοτήτων πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 1979 μεταξύ του Ντενκτάς και του νέου Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας. Σπύρου Κυπριανού, ο οποίος πήρε τη θέση του Μακαρίου, λόγω του θανάτου του τον Αύγουστο του 1977. Στη συνάντηση συζητήθηκε το θέμα της διζωνικότητας της ομοσπονδίας, η οποία σύμφωνα με την ελληνοκυπριακή πλευρά σήμαινε δύο περιφέρειες με περιορισμένα δικαιώματα και κυριαρχία, ενώ για την τουρκοκυπριακή εκλήφθηκε ως δημιουργία δύο ομόσπονδων και κυρίαρχων κρατών. Για την ελληνοκυπριακή πλευρά προτεραιότητα είχαν τα δικαιώματα και οι αρμοδιότητες της κάθε ζώνης, ενώ για την τουρκοκυπριακή είχε η διαφύλαξη της πλειοψηφίας εκάστης ζώνης. Έκτοτε, η λύση της διακοινοτικής-διζωνικής ομοσπονδίας υιοθετήθηκε από τον ΟΗΕ και θεωρήθηκε δεδομένο από την διεθνή κοινότητα, ενώ παράλληλα αποτέλεσε τη βάση για περαιτέρω υποχωρήσεις των δύο πλευρών.³²

²⁹ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 355.

³⁰ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Σύγχρονος Ελληνισμός από το 1941 έως το τέλος του αιώνα*, 16^{ος} τομ., (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2000), 493.

³¹ Σωτήρης Ριζάς, *Από την κρίση στην ύφεση. Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης και η πολιτική της προσέγγισης Ελλάδας-Τουρκίας*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2003) 58.

³² Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 357.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Οι ελληνοτουρκικές διαφορές στο Αιγαίο

2.1 Το ζήτημα οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας

Η υφαλοκρηπίδα ως δικαικός θεσμός εμφανίστηκε στο χώρο του Διεθνούς Δικαίου το 1945 και περιλάμβανε τον πυθμένα και το υπέδαφος των θαλάσσιων περιοχών που βρίσκονταν εκτός της αιγιαλίτιδας ζώνης. Η Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του 60' εκχωρούσε άδειες για εξερεύνηση της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου, ενώ η τούρκικη πλευρά, η οποία στην αρχή δεν είχε προβάλει αντιρρήσεις, άρχισε να δείχνει ενδιαφέρον για το θέμα την περίοδο της πετρελαϊκής κρίσης του 1973.³³ Η Τουρκία στήριξε την επιχειρηματολογία της σε ασάφειες που υπήρχαν στο καθεστώς της υφαλοκρηπίδας όπως είχε οριστεί στη Σύμβαση της Γενεύης το 1958. Μια ασάφεια την οποία εκμεταλλεύτηκε η τουρκική πλευρά, ήταν η απόφαση του Διεθνές Δικαστηρίου στην υπόθεση της υφαλοκρηπίδας της Βόρειας Θάλασσας το 1969. Έως τότε ένα από τα κριτήρια οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας ήταν αυτό του ισοβαθούς των 200 μέτρων, σύμφωνα με το οποίο οι περιοχές που δεν ξεπερνούσαν τα 200 μέτρα βάθους και ήταν κοντά στο παράκτιο κράτος ανήκαν σε αυτό. Το Δικαστήριο, όμως, πρόταξε το γεωμορφολογικό κριτήριο για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, σύμφωνα με το οποίο το κάθε παράκτιο κράτος είχε δικαίωμα επί υπεδάφους που αποτελούσε φυσική του προέκταση. Την απόφαση αυτή εκμεταλλεύτηκε η τούρκικη πλευρά, η οποία έκτοτε διεκδικούσε το μισό περίπου Αιγαίο, προβάλλοντας ότι αυτό αποτελούσε φυσική προέκταση της Μικράς Ασίας, λόγω της γεωμορφολογίας του βυθού και των θαλάσσιων τάφρων. Το δεύτερο σημείο ασάφειας αποτέλεσε η αρχή της ίσης απόστασης ή μέσης γραμμής για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, όπου αν υπήρχαν ειδικές περιστάσεις θα μπορούσε να μετατεθεί το τελικό όριο. Το Διεθνές Δικαστήριο στην περίπτωση της Βόρειας Θάλασσας το 1969, θεώρησε την αρχή της ίσης απόστασης ως μια απλή μέθοδο οριοθέτησης, η οποία θα θεσπιζόταν ως κανόνας δικαίου μόνο για τα συμβαλλόμενα κράτη της Σύμβασης της Γενεύης. Την πρόταση του Δικαστηρίου της Χάγης εκμεταλλεύτηκε η Τουρκία προκειμένου να αρνηθεί τη γραμμή ίσης απόστασης ως κριτήριο οριοθέτησης, αφού δεν ήταν συμβαλλόμενο μέρος της Σύμβασης.³⁴

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η Τουρκία άρχισε να δείχνει ενδιαφέρον για την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων του Αιγαίου με το ξέσπασμα της πετρελαϊκής κρίσης το 1973. Το ενδιαφέρον αυτό αυξήθηκε, όταν έγινε γνωστό ότι οι έρευνες που πραγματοποιούσε κοινοπραξία πετρελαϊκών εταιρειών στην περιοχή έξω από τη Θάσο εντόπισε εμπορικά εκμεταλλεύσιμους υδρογονάνθρακες. Η εντύπωση που άφησε να εννοηθεί το δικτατορικό καθεστώς της Αθήνας ήταν ότι επρόκειτο για ένα πλούσιο κοιτάσμα, το οποίο θα μπορούσε να εξασφαλίσει ακόμα και την αυτάρκεια της Ελλάδος σε πετρέλαιο.³⁵ Την 1η Νοεμβρίου του 1973 δημοσιεύθηκε στην τούρκικη Εφημερίδα της Κυβερνήσεως απόφαση, σύμφωνα με την οποία εκχωρούνταν στην κρατική εταιρεία πετρελαίου ΤΡΑΟ, άδειες διερεύνησης και εκμετάλλευσης σε 27 θαλάσσιες περιοχές του Βορείου Αιγαίου, οι οποίες βρίσκονταν ακριβώς στα όρια των χωρικών υδάτων

³³ Αλέξης Ηρακλείδης, *Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειος. 50+1 όψεις των ελληνοτουρκικών διενέξεων*, 2^η εκδ, (Αθήνα: Θεμέλιο, 2020), 28-29.

³⁴ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 241-243.

³⁵ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 244.

των νησιών Λέσβου, Χίου, Άγιου Ευστράτιου και Λήμνου.³⁶ Για να στηρίξει τη θέση της η Τουρκία πρόβαλε τη θεωρία της φυσικής προέκτασης όπως είχε διατυπωθεί από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης το 1969, με βάση την οποία διεκδικούσε τη μισή υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου. Ως βάσεις για την οριοθέτηση εξέλαβε την ηπειρωτική Ελλάδα και τις ακτές της Μικράς Ασίας, αδιαφορώντας πλήρως για την ύπαρξη νησιών στο Αιγαίο. Οι νέες διεκδικήσεις αυτές είχαν ληφθεί και αναπτυχθεί από το λεγόμενο βαθύ κράτος και όχι από κάποια επίσημη κυβέρνηση, καθώς την περίοδο εκείνη κανένα κόμμα στην Τουρκία δεν μπορούσε να σχηματίσει αυτοδύναμη κυβέρνηση. Η τουρκική πλευρά συνέχιζε να εκδίδει άδειες ερευνών και εκμετάλλευσης προς την ΤΡΑΟ στην περιοχή του Αιγαίου έως και την εισβολή στην Κύπρο, οι οποίες σε κάποιες περιπτώσεις ξεπερνούσαν τη μέση γραμμή ανάμεσα στις ηπειρωτικές ακτές στο Αιγαίο, καθώς και σε μια περιοχή νοτίως της Ρόδου.³⁷

Η αντίδραση της Ελλάδας για την εκχώρηση αδειών στην ΤΡΑΟ επήλθε έπειτα από την παρέλευση τριών μηνών μέσω διπλωματικών διακοινώσεων. Η ελληνική πλευρά υποστήριξε ότι η οριοθέτηση που πρότεινε η Τουρκία αγνοούσε πλήρως την ύπαρξη ελληνικών νησιών στο Αιγαίο, καθώς και το δικαίωμα των νησιών αυτών επί υφαλοκρηπίδας, όπως οριζόταν στο 1^ο άρθρο της Σύμβασης της Γενεύης. Επιπροσθέτως, η Ελλάδα υποστήριξε ότι ασκούσε τα κυρίαρχα δικαιώματά της με σκοπό την εξερεύνηση και εκμετάλλευση των φυσικών πόρων σε περιοχές που με βάση τις συνθήκες ήταν στην επικράτεια της. Τέλος, η ελληνική πλευρά υποστήριξε σύμφωνα με τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, ότι η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών θα έπρεπε να βασίζεται στην αρχή της ίσης αποστάσεως.³⁸ Ακολουθώντας, η Ελλάδα καταδίκασε τις εκχωρήσεις από την τουρκική κυβέρνηση προς την ΤΡΑΟ ως παράνομες, καθώς περιλάμβαναν περιοχές ελληνικής υφαλοκρηπίδας. Η οριοθέτηση σύμφωνα με τις ελληνικές θέσεις έπρεπε να λαμβάνει ως βάσεις τις ακτές της Μικράς Ασίας και τις αντίστοιχες των ελληνικών νησιών που βρίσκονται στο Ανατολικό Αιγαίο. Σύμφωνα με την οριοθέτηση αυτή το μεγαλύτερο μέρος του Αιγαίου ως προς την υφαλοκρηπίδα ανήκε στην Ελλάδα, λόγω των εκτεταμένων αλυσίδων που σχηματίζουν τα ελληνικά νησιά σε όλο σχεδόν το μήκος των μικρασιατικών ακτών.³⁹

Η αντίδραση της Τουρκίας επήλθε με διπλωματική διακοίνωση, στην οποία αναφερόταν ότι η μορφολογία του βυθού στο Αιγαίο δημιουργεί δικαιώματα για την υφαλοκρηπίδα του, σύμφωνα με τη θεωρία της φυσικής προέκτασης. Επιπλέον, η τουρκική πλευρά υποστήριξε ότι όλα τα ελληνικά νησιά που βρίσκονταν κοντά στα μικρασιατικά παράλια δεν έχουν δικαίωμα σε δική τους υφαλοκρηπίδα, καθώς αποτελούν φυσική προέκταση της αντίστοιχης τουρκικής. Ταυτόχρονα, υποστήριξε ότι σύμφωνα με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου η οριοθέτηση της δεν περιλαμβάνει αναγκαστικά την αρχή της ίσης απόστασης, αλλά κατά προτεραιότητα τη συμφωνία μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών, λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ενδιαφερόμενων περιοχών, όπως ήταν το Αιγαίο, στο οποίο επικρατούσαν ειδικές περιστάσεις. Σύμφωνα με την παραπάνω άποψη, το Αιγαίο με

³⁶ Ευαγόρας Ευαγόρου, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις από το 1923 έως σήμερα. Θεωρία Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγική*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2010), 113-114.

³⁷ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 245.

³⁸ Α. Ηρακλείδης, *Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειος*, 30-31.

³⁹ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 243-246.

την παρουσία πλήθος νησιών και την ημίκλειστη φύση του ερμηνεύθηκε αυθαίρετα ως ειδική περίπτωση από την Τουρκία.⁴⁰

2.2 Το εύρος της αιγιαλίτιδας ζώνης

Οι διεκδικήσεις που πρόβαλε η Τουρκία για την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου θορύβησαν την κυβέρνηση των Αθηνών. Η διεκδίκηση μέρους της υφαλοκρηπίδας, με το μονομερή διαμοιρασμό της από τη Τουρκία θα οδηγούσε ορισμένα ελληνικά νησιά να περιβάλλονται πλήρως από την τουρκική υφαλοκρηπίδα. Η ελληνική πλευρά θεωρούσε ότι το πρόβλημα θα λυνόταν με επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων στα 12 μίλια. Παρά τις συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν από το Υπουργικό Συμβούλιο του χουντικού καθεστώτος τον Μάρτιο του 1974, τελικώς αποφασίστηκε η αναβολή της επέκτασης, λόγω της πεποίθησης ότι οι διαφορές με τη Τουρκία θα μπορούσαν να λυθούν μέσω διμερούς διάλογου. Βέβαια, αν δεν τελεσφορούσαν, η Ελλάδα θα παρέπεμπε το ζήτημα στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης.⁴¹

Η αντίδραση της Τουρκίας έναντι της επέκτασης των ελληνικών χωρικών υδάτων στα 12 ναυτικά μίλια ήταν άμεση, αρχικά μέσω διακοινώσεων περί μη αναγνώρισης και στις αρχές του καλοκαιριού με την απειλή που εξέφρασε ο τούρκος κυβερνητικός εκπρόσωπος περί ενδεχόμενου ελληνοτουρκικού πολέμου.⁴² Έκτοτε, η απειλή πολέμου αποτέλεσε σταθερά της τουρκικής πολιτικής έναντι της επέκτασης. Το λεγόμενο *casus belli* κατέστη επίσημα σαφές κατά την πρώτη συνάντηση των εμπειρογνομόνων στη Βέρνη (30 Ιανουαρίου-2 Φεβρουαρίου 1976), όπου η τουρκική πλευρά έθεσε θέμα πολέμου, εάν γινόταν μονομερής επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων στα 12 μίλια, καθώς αυτό θα δημιουργούσε για την Τουρκία ζητήματα ασφάλειας.⁴³

Η Ελλάδα το 1936 καθόρισε το εύρος της αιγιαλίτιδας ζώνης της στα 6 ναυτικά μίλια, προκειμένου να μπορεί να ελέγχει τις επεκτατικές τάσεις της τότε φασιστικής Ιταλίας που κατείχε τα Δωδεκάνησα. Βέβαια, ήδη από το 1913 υπήρχε ρύθμιση, όπου όριζε ότι σε καιρό πολέμου τα χωρικά ύδατα της χώρας θα επεκτείνονταν στα 10 μίλια, χωρίς καμία προειδοποίηση. Η Τουρκία δια της μη αντιδράσεως της αποδέχθηκε την επέκταση της ελληνικής αιγιαλίτιδας ζώνης. Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου το εύρος της αιγιαλίτιδας ζώνης υπήρξε κεντρικό θέμα στις διασκέψεις του ΟΗΕ στη Γενεύη το 1958 και το 1960, μέσω των οποίων όμως δεν ορίστηκε ένας κοινός αποδεκτός κανόνας. Η Τουρκία στα μέσα της δεκαετίας του 50' είχε ταχθεί υπέρ της επέκτασης της αιγιαλίτιδας ζώνης στα 12 μίλια, ενώ αντιθέτως η Ελλάδα ως ναυτική χώρα είχε ταχθεί κατά, καθώς επιθυμούσε τη μεγαλύτερη δυνατή ελευθερία των θαλασσών, προκειμένου να προστατεύσει τη ναυτιλία και τα υπερπόντια αλιευτικά συμφέροντα που είχαν αρχίσει να αναπτύσσονται την εποχή εκείνη. Προς αυτή την κατεύθυνση, η τούρκικη πλευρά κατέθεσε το Φεβρουάριο του 1963 νομοσχέδιο για την επέκταση της αιγιαλίτιδας ζώνης από τα 3 στα 6 μίλια και τη δημιουργία επιπλέον 6 μιλίων αλιευτικής ζώνης, γεγονός που προκάλεσε την έντονη αντίδραση της Ελλάδας,

⁴⁰ Αλέξης Ηρακλείδης, *Η Ελλάδα και ο «Εξ Ανατολών Κίνδυνος»*. *Αδιέξοδα και Διέξοδοι*, (Αθήνα, Πόλις, 2001), 208-209.

⁴¹ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 253.

⁴² Γιάννης Βαληνάκης *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική 1945-1988*, (Αθήνα: Παρατηρητής, 1989), 209.

⁴³ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 254.

η οποία για πρώτη φορά εξέτασε το ενδεχόμενο επέκτασης στα 12 ναυτικά μίλια. Τελικώς, η Τουρκία αύξησε τα χωρικά της ύδατα στα 6 ναυτικά μίλια και θέσπισε εθιμικό κανόνα, σύμφωνα με τον οποίο τα χωρικά της ύδατα θα καθορίζονταν με βάση την αρχή της αμοιβαιότητας.⁴⁴ Έτσι, η Τουρκία στον Εύξεινο Πόντο και στην Ανατολική Μεσόγειο είχε χωρικά ύδατα στα 12 μίλια, ενώ στο Αιγαίο στα 6⁴⁵, γεγονός που οδήγησε την Ελλάδα να μην επεκτείνει εκ νέου τα χωρικά της ύδατα για λόγους καλής γειτονίας, παρά το γεγονός ότι την ίδια περίοδο πλήθος κρατών ακολουθούσε αυτή την οριοθέτηση, πριν ακόμα θεσπιστεί από τις εργασίες της Τρίτης Συνδιάσκεψης για το Δίκαιο της Θάλασσας (1973-1982).⁴⁶

Οι συζητήσεις περί δικαιώματος επέκτασης των ελληνικών χωρικών υδάτων στα 12 μίλια προκαλούσαν και συνεχίζουν να προκαλούν την τουρκική αντίδραση. Τυχόν επέκταση θα καθιστούσε άνευ σημασίας το ζήτημα οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου, λόγω των πολυάριθμων νησιών που βρίσκονται σκορπισμένα στο Αρχιπέλαγος, τα οποία έχουν δικά τους χωρικά ύδατα σύμφωνα με τον εθιμικό κανόνα που ισχύει από την περίοδο της Συνδιάσκεψης της Χάγης για την Κωδικοποίηση του Διεθνούς Δικαίου το 1930.⁴⁷ Επομένως, η Ελλάδα θα αποκτούσε κυριαρχία επί του 71,2% της συνολικής επιφάνειας του Αιγαίου και κατ' επέκταση της υφαλοκρηπίδας του, η οποία θα γινόταν εθνικός βυθός. Οι ανησυχίες της Τουρκίας ήταν εύλογες, καθώς η γεωγραφία της περιοχής και η κυριαρχία της σε λιγιστά νησιά την καθιστούσαν κυρίαρχη στο 8,7% της επιφάνειας, δημιουργώντας έτσι προβλήματα στα ζωτικά της συμφέροντα.⁴⁸ Αν και το ποσοστό των διεθνών χωρικών υδάτων θα ανερχόταν στο 20,1%, στην ουσία οι προς οριοθέτηση περιοχές θα περιορίζονταν περίπου στο 5% της συνολικής επιφάνειας του Αιγαίου, λόγω του ότι περιλαμβάνονταν στα διεθνή ύδατα περιοχές του Δυτικού Αιγαίου, στις οποίες η Τουρκία δεν πρόβαλε αξιώσεις.⁴⁹ Ταυτόχρονα, πέραν του φόβου μείωσης των περιοχών προς οριοθέτηση, η τουρκική πλευρά εξέφραζε ανησυχίες, καθώς τυχόν επέκταση θα μείωνε σημαντικά τόσο τις διαθέσιμες περιοχές που μπορούσαν να γίνουν θαλάσσια γυμνάσια όσο και τις περιοχές αλιείας για τους τούρκους ψαράδες.⁵⁰

2.3 Το ζήτημα της αποστρατικοποίησης των νησιών του ανατολικού Αιγαίου

Η στρατικοποίηση των νησιών του Αιγαίου από μέρους της Ελλάδας αποτέλεσε αντικείμενο διαμάχης με τη Τουρκία τη δεκαετία του 70'. Σύμφωνα με την τουρκική άποψη, η ελληνική πλευρά παραβίαζε συστηματικώς το καθεστώς αποστρατικοποίησης από το 1964 και έπειτα, γεγονός το οποίο αποδέχεται η Ελλάδα προτάσσοντας όμως ότι η παραβίαση είναι συμβατή με το διεθνές δίκαιο. Το καθεστώς

⁴⁴ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 254-256.

⁴⁵ Ευάγγελος Βενιζέλος, *Οριοθέτηση θαλασσιών ζωνών και ελληνοτουρκικές σχέσεις*, (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2020), 67 και 161.

⁴⁶ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 256.

⁴⁷ Σ. Ριζάς, *Από την κρίση στην ύφεση*, 51.

⁴⁸ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 256-262. Η τούρκικη πλευρά υποστήριζε ότι σε περίπτωση επέκτασης των ελληνικών χωρικών υδάτων στα 12 ν.μ. το Αιγαίο θα μετατρεπόταν σε «ελληνική λίμνη», έχοντας ως αποτέλεσμα να κλείσουν όλα τα περάσματα προς την ανοιχτή θάλασσα.

⁴⁹ Θάνος Ντόκος και Άγγελος Συρίγος, «*Τούρκικες διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο. 60 χάρτες που εξηγούν τις διαφορές Ελλάδας-Τουρκίας. Αλφαβητάρι των ελληνοτουρκικών σχέσεων*», (Αθήνα: Η Καθημερινή, 2020), 12. https://www.syrigos.gr/books/60_maps_gr.pdf

⁵⁰ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 257.

αποστρατικοποίησης είχε οριστεί σύμφωνα με τις Συνθήκες της Λωζάνης του 1923 και του Παρισίου του 1947.⁵¹ Τα νησιά Λέσβος, Χίος, Σάμος και Ικαρία είχαν περάσει σε καθεστώς μερικής αποστρατικοποίησης σύμφωνα με το άρθρο 13 της Συνθήκης της Λωζάνης, επομένως απαγορευόταν στο έδαφος των νησιών να υπάρχουν ναυτικές βάσεις και οχυρωματικά έργα, ενώ οι στρατιωτικές δυνάμεις όπως και οι αστυνομικές θα ήταν περιορισμένες, ανάλογα με τον αριθμό που υπήρχαν και σε υπόλοιπες περιοχές της Ελλάδας.⁵² Οι νήσοι Λήμνος, Σαμοθράκη, Ίμβρος, Τένεδος και Λαγούσες Νήσοι υπάγονταν στη Συνθήκη της Λωζάνης και συνδέθηκαν με το σύστημα ασφαλείας των Στενών, το οποίο απαιτούσε η αποστρατικοποίηση να ήταν πλήρης.⁵³ Το σύμπλεγμα των Δωδεκανήσων υπαγόταν σε καθεστώς πλήρους αποστρατικοποίησης σύμφωνα με τη Συνθήκη εκχώρησης του Παρισίου. Ειδικά στην περίπτωση των Δωδεκανήσων η Τουρκία εξέφραζε ζήτημα κυριαρχίας, καθώς η παραβίαση της αποστρατικοποίησης αναιρούσε και την εκχώρηση των νησιών στην Ελλάδα.⁵⁴

Η Τουρκία υποστήριζε ότι το καθεστώς αποστρατικοποίησης ήταν σε ισχύ από το 1914 με απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων στα πλαίσια παράδοσης των νησιών στην Ελλάδα, την οποία επιβεβαίωσε λίγα χρόνια αργότερα η Συνθήκη της Λωζάνης με το άρθρο 12. Με το άρθρο 13 οριζόταν μερική αποστρατικοποίηση της Μυτιλήνης, της Χίου, της Σάμου και της Ικαρίας, ενώ με το άρθρο 4 της Σύμβασης για τα Στενά οριζόταν καθεστώς πλήρους αποστρατικοποίησης για τη Λήμνο και τη Σαμοθράκη. Η Ελλάδα υποστήριζε ότι δεν θα μπορούσαν να εφαρμοστούν όλα τα άρθρα, καθώς σύμφωνα με τη Συνθήκη του Φεβρουαρίου του 1914 τα νησιά Μυτιλήνη, Χίος, Σάμος και Ικαρία είχαν καθεστώς ολικής αποστρατικοποίησης, ενώ με το άρθρο 13 της Συνθήκης της Λωζάνης είχαν καθεστώς μερικής.⁵⁵ Ως προς τη Λήμνο και τη Σαμοθράκη η Ελλάδα υποστήριζε ότι το καθεστώς αποστρατικοποίησης καταργήθηκε με τη Σύμβαση του Μοντραί, η οποία αντικατέστησε την προηγούμενη σύμβαση της Λωζάνης. Τα νησιά του Αιγαίου αποτελούσαν τμήμα του διεθνούς συστήματος των Στενών που είχε καθιερωθεί με τη Σύμβαση της Λωζάνης, η οποία παραχωρούσε ίδιες συνθήκες και στα υπόλοιπα νησιά της ζώνης. Παρά ταύτα, η Τουρκία δήλωνε ότι η Σύμβαση είχε ως μοναδικό στόχο την ασφάλεια της Τουρκίας, ενώ η ασφάλεια της Ελλάδας ή το καθεστώς των νησιών δεν είχε συμπεριληφθεί.⁵⁶

Η Ελλάδα παραδεχόταν μεν τις υποχρεώσεις που απέρρεαν από τη Συνθήκη της Λωζάνης και του Παρισίου, εντούτοις από το 1974 ξεκίνησε τον επανεξοπλισμό των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου. Η ελληνική πλευρά υποστήριζε ότι προχώρησε στις συγκεκριμένες ενέργειες για λόγους ασφαλείας και νόμιμης άμυνας, έπειτα από την τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Οι απειλητικές δηλώσεις την ίδια περίοδο από τούρκους αξιωματούχους διαμόρφωσαν την αντίληψη περί κινδύνου τόσο της Θράκης όσο και των νησιών. Τη συγκεκριμένη αντίληψη ενίσχυσε τόσο η ίδρυση της Στρατιάς του Αιγαίου στη Σμύρνη στην επέτειο της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο το 1975, η οποία διέθετε πολυάριθμα αποβατικά σκάφη και ειδικευόταν στις αμφίβιες επιχειρήσεις όσο και η απειλή του *casus belli* σε περίπτωση επέκτασης των ελληνικών

⁵¹ Αλέξης Ηρακλείδης, *Ασπονδοί γείτονες: Ελλάδα-Τουρκία. Η διένεξη του Αιγαίου*, (Αθήνα: Σιδέρης, 2007), 88.

⁵² Χουσεΐν Παζαρτζί και Αλέξης Οικονομίδης, *Το καθεστώς αποστρατικοποίησης των νησιών του ανατολικού Αιγαίου. Το νομικό καθεστώς των Ελληνικών νησιών του Αιγαίου*, (Αθήνα: Γνώση, 1989), 25-26 και 30-31.

⁵³ Α. Ηρακλείδης, *Η Ελλάδα και ο «Εξ Ανατολών Κίνδυνος»*, 218.

⁵⁴ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 268.

⁵⁵ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 268-270.

⁵⁶ Α. Ηρακλείδης, *Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειος*, 58-60.

χωρικών υδάτων στα 12 ναυτικά μίλια.⁵⁷ Με βάση τις παραπάνω απειλητικές συνθήκες η Ελλάδα προχώρησε σε αμυντικές προπαρασκευές που εναρμονίζονταν με το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας, που απέρρεε από το άρθρο 51 του Χάρτη του ΟΗΕ, το οποίο υπερτερεί έναντι τυχόν συμβατικών υποχρεώσεων.

Η Τουρκία αν και αποδεχόταν το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας, εντούτοις υποστήριζε ότι η Ελλάδα όχι μόνο δεν δεχόταν απειλή, αλλά δεν ακολουθούσε τους κανόνες στους οποίους βασιζόταν, καθώς τα μέτρα νόμιμης άμυνας πρέπει να ανακοινώνονται στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, ενώ είναι αναγκαίο να έχουν προσωρινό χαρακτήρα. Βέβαια, η απειλή χρήσης βίας, η οποία παραβιάζει το άρθρο 2.4 του Χάρτη του ΟΗΕ, δίνει την δυνατότητα στην Ελλάδα για προληπτική άμυνα, λόγω και των γεωγραφικών συνθηκών που επικρατούν στην περιοχή, οι οποίες επιτρέπουν στην Τουρκία να καταλάβει δίχως αντίσταση τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου. Ως προς την στρατικοποίηση των Δωδεκανήσων η Τουρκία υποστήριζε ότι η Συνθήκη Ειρήνης του Παρισιού προέβλεπε την αποστρατικοποίηση τους, καθεστώς το οποίο μπορούσαν να επικαλεστούν και τρίτα κράτη. Η Ελλάδα αντίτεινε ότι το καθεστώς αποστρατικοποίησης υπήρξε προϊόν της διαμάχης των Σοβιετικών και των Δυτικών, ενώ η Τουρκία δεν μπορούσε να επικαλεσθεί τη Συνθήκη Ειρήνης, καθώς δεν ήταν συμβαλλόμενο μέρος. Επιπλέον, η Ελλάδα υποστήριζε ότι οι Συνθήκες που επέβαλαν την αποστρατικοποίηση των νησιών ήταν ξεπερασμένες και δεν ανταποκρίνονταν στις σύγχρονες συνθήκες, ενώ παράλληλα αναδείκνυε το γεγονός ότι κανένα από τα συμβαλλόμενα κράτη δεν είχε διαμαρτυρηθεί για την στρατικοποίηση από ελληνικής πλευράς των Δωδεκανήσων.⁵⁸

2.4 Το εύρος του ελληνικού εναέριου χώρου

Πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας αποτέλεσε το εύρος του ελληνικού εναέριου χώρου. Η Τουρκία τον Απρίλιο του 1975 ζήτησε τον περιορισμό του ελληνικού εναέριου χώρου στα 6 μίλια, έτσι ώστε να ταυτίζεται με το εύρος των χωρικών υδάτων. Η Ελλάδα τάχθηκε αρνητικά στο ενδεχόμενο ταύτισης του εθνικού εναέριου χώρου με την αιγιαλίτιδα ζώνη, γεγονός που οδήγησε την τουρκική πλευρά έκτοτε να παραβιάζει τον ελληνικό εναέριο χώρο μεταξύ 6 και 10 μιλίων. Βέβαια, η Ελλάδα είχε ορίσει το εύρος ήδη από το 1931⁵⁹ με το προεδρικό διάταγμα «περί καθορισμού πλάτους χωρικών υδάτων όσον αφορά τα ζητήματα της Αεροπορίας και Αστυνομίας αυτής» στα 10 μίλια από τις ελληνικές ακτές, ενώ η αιγιαλίτιδα ζώνη παρέμενε στα 3 μίλια. Η Τουρκία αποδέχθηκε δίχως να προβάλλει αντιδράσεις την αύξηση, ενώ η μοναδική χώρα που διαμαρτυρήθηκε ήταν η Βρετανία το 1932.⁶⁰

Οι τουρκικές αμφισβητήσεις για το εύρος του ελληνικού εναέριου χώρου βασίζονται στα άρθρα 1 και 2 της Σύμβασης του Σικάγο (1944) για τη Διεθνή Πολιτική Αεροπορία, σύμφωνα με τα οποία τυχόν επέκταση από ελληνικής πλευράς πέραν του εύρους των χωρικών υδάτων είναι αυθαίρετη και παράνομη. Τη θέση της Τουρκία ως προς αυτό το ζήτημα ενίσχυαν οι πανομοιότυποι όροι που ίσχυαν στη Σύμβαση του Παρισιού (1919) για τη Ρύθμιση της Εναέριας Κυκλοφορίας, στη Σύμβαση της Γενεύης (1958) για την

⁵⁷ Α. Ηρακλειδής, *Η Ελλάδα και ο «Εξ Ανατολών Κίνδυνος»*, 220-221.

⁵⁸ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 273-275.

⁵⁹ Σ. Ριζάς, *Από την κρίση στην ύφεση*, 51-52.

⁶⁰ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 278-279.

Αιγιαλίτιδα και Συνορεύουσα Ζώνη και στη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας. Η τουρκική πλευρά αναγνώρισε ότι έως το 1975 δεν είχε προβάλλει αντιδράσεις για το ζήτημα, αλλά αντιπαρέβαλε ότι έως τότε δεν της είχε κοινοποιηθεί από ελληνικής πλευράς. Το επιχείρημα της Τουρκίας, όμως, δεν έχει ισχύ, καθώς όπως διαφαίνεται από τις αιτήσεις για τις ασκήσεις στο Αιγαίο που κατέθετε προς την ελληνική Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας έως το 1974, όχι μόνο γνώριζε για το εύρος, αλλά διαβεβαίωνε ότι τα μαχητικά της αεροσκάφη δεν θα προσέγγιζαν έως τα 10 μίλια.⁶¹

Από το σύνολο των ελληνοτουρκικών διαφορών ο εθνικός εναέριος χώρος αποτελεί το αδύναμο σημείο της ελληνικής πλευράς, καθώς το εύρος των 10 μιλίων προκαλεί το παράδοξο σε σημεία που θεωρούνται διεθνή ύδατα να υπάρχει από αέρος εθνική εναέρια ζώνη. Υπό το πρίσμα του διεθνούς δικαίου η συνθήκη δεν είναι αποδεκτή, ενώ ακόμα και στα πλαίσια του NATO τα επιπλέον μίλια δεν αναγνωρίζονται για τους σκοπούς των νατοϊκών ασκήσεων. Παρά ταύτα, η Ελλάδα προβάλλει ορισμένα επιχειρήματα για να στηρίζει τη θέση της, με σημαντικότερο το δικαίωμα για επέκταση της αιγιαλίτιδας ζώνης, με βάση τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, έως και τα 12 ναυτικά μίλια, επομένως και το δικαίωμα καθορισμού του μέγιστου και του ελάχιστου εύρους του εθνικού εναέριου χώρου. Επιπλέον, η Ελλάδα υποστηρίζει ότι σύμφωνα με το προεδρικό διάταγμα του 1931, στο οποίο αναφέρεται ο όρος χωρικά ύδατα η Ελλάδα έχει δύο αιγιαλίτιδες ζώνες. Η πρώτη καθιερώθηκε το 1936 στα 6 ναυτικά μίλια και μια ειδική που καθιερώθηκε το 1931 στα 10 ναυτικά μίλια, η οποία αφορούσε θέματα της αεροπορίας και της αστυνομίας. Τέλος, υποστηρίζει την ύπαρξη τοπικού εθίμου στο Αιγαίο, το οποίο προκύπτει και από την σιωπηρή αποδοχή εκ μέρους της Τουρκίας της συνθήκης που επικρατεί στην περιοχή από το 1931.⁶²

2.5 Τα όρια του FIR Αθηνών

Σημείο τριβής μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας αποτέλεσε και η Περιοχή Πληροφοριών Πτήσεων (FIR) των Αθηνών. Το FIR υπάγεται στο συμβατικό καθεστώς των αεροπορικών μεταφορών που είχε καθιερωθεί το 1944 από τη διεθνή διάσκεψη του Σικάγο. Με βάση τη σύμβαση που προέκυψε ρυθμίστηκε η διεθνής πολιτική αεροπορία και η διεθνής εναέρια κυκλοφορία, ενώ παράλληλα ιδρύθηκε ο Διεθνής Οργανισμός Πολιτικής Αεροπορίας (ICAO). Ακολούθως, ο ICAO, για λόγους ασφαλείας, καθόρισε αεροδιαδρόμους, από τους οποίους ήταν υποχρεωμένα να κινούνται τα αεροσκάφη. Παράλληλα, θεσπίστηκε επίγειος έλεγχος και συντονισμός των πτήσεων εντός αυτών των αεροδιαδρόμων.⁶³ Επιπλέον, ο ICAO χώρισε την υδρόγειο σε Περιοχές Αεροναυτιλίας (ANR), οι οποίες ακολούθως κατανεμήθηκαν σε μικρότερες περιοχές τις FIR. Το εκάστοτε FIR, το οποίο έπαιρνε το όνομα του επίγειου κέντρου, περνούσε υπό την ευθύνη ενός κράτους, το οποίο μέσω ενός επίγειου κέντρου και των ραντάρ αναλάμβανε τον έλεγχο και τον συντονισμό όλου του εναέριου χώρου, καθώς και την παροχή συμβουλών και πληροφοριών. Ως προς την περιοχή ευθύνης, αν ένα κράτος ήταν παράκτιο θεσπίστηκε ότι θα αναλάμβανε ακόμα και διεθνή εναέριο χώρο, ενώ οι αρμοδιότητες του θα ήταν διοικητικής φύσεως και θα αφορούσαν την ασφάλεια της διεθνούς αεροπλοΐας.⁶⁴

⁶¹ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 279-280.

⁶² Α. Συρίγος, *ό.π.*, 280-282.

⁶³ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 283-284.

⁶⁴ Θ. Ντόκος και Α. Συρίγος, *Τούρκικες διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο*, 24.

Ο ICAO συγκάλεσε διασκέψεις ανά περιοχές, προκειμένου να καθοριστούν τα όρια των FIR, όπου όλα τα κράτη της εκάστοτε περιοχής αεροναυτιλίας καθώς και τα γειτονικά προς αυτήν, κατέληγαν σε συμφωνία για τα εκάστοτε όρια, τα οποία ακολούθως επικύρωνε το Συμβούλιο του ICAO. Το 1952 σε συνδιάσκεψη που πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι καθορίστηκαν τα όρια τόσο του FIR Αθηνών όσο και του FIR Κωνσταντινουπόλεως, τα οποία αποδέχτηκαν και οι δύο πλευρές.⁶⁵

Η Τουρκία άρχισε να προβάλλει αμφισβητήσεις, ως προς τα όρια που είχαν καθοριστεί, τις πρώτες μέρες της εισβολής στην Κύπρο. Από τις 20 έως τις 29 Ιουλίου του 1974 με αλληπάλληλες αγγελίες προς αεροναυτιλόμενους (NOTAM) η Τουρκία χαρακτήρισε ως επικίνδυνη ζώνη το ανατολικό Αιγαίο. Οι έντονες αντιδράσεις της ελληνικής πλευράς οδήγησαν την Τουρκία να ανακαλέσει άμεσα τις NOTAM, αλλά λόγω του τεταμένου κλίματος στην Κύπρο, στις 6 Αυγούστου εξέδωσε εκ νέου NOTAM, σύμφωνα με την οποία επιχειρούσε να αλλάξει τα όρια των FIR Αθήνας και Κωνσταντινούπολης.⁶⁶ Η NOTAM 714 καθόρισε νέα “σημεία αναφοράς θέσεων” στο Αιγαίο, τα οποία συνέπιπταν με τις τουρκικές διεκδικήσεις επί της υφαλοκρηπίδας. Ακολούθως, απαίτησε από όλα τα αεροσκάφη που περνούσαν από τη συγκεκριμένη περιοχή να λαμβάνουν οδηγίες από το FIR Κωνσταντινουπόλεως. Στις έντονες αντιδράσεις, η τουρκική πλευρά επικαλέστηκε λόγους ασφαλείας, καθώς με την μεταβολή των ορίων θα μπορούσε να εντοπίζει εγκαίρως εχθρικά σκάφη που ήθελαν να εισέλθουν στο έδαφός της, κίνηση η οποία δεν συμβάδιζε με τους κανόνες και τις διαδικασίες του ICAO.⁶⁷

Η Ελλάδα απέρριψε τις τουρκικές ενέργειες, οι οποίες προκαλούσαν κινδύνους ασφαλείας, αφού τα αεροπλάνα που διέσχιζαν τη συγκεκριμένη περιοχή θα λάμβαναν πληροφορίες από διαφορετικά κέντρα ελέγχου. Ως αντίδραση, η Ελλάδα το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους εξέδωσε τη NOTAM 1157, σύμφωνα με την οποία το ελληνικό κέντρο ελέγχου στην Αθήνα δεν μπορούσε να εγγυηθεί την ασφάλεια των πληροφοριών για τον χώρο του Αιγαίου. Χαρακτήρισε την περιοχή επικίνδυνη, η οποία έπαψε να χρησιμοποιείται από την διεθνή αεροπλοΐα. Ο εναέριος αποκλεισμός μεγάλου μέρους του Αιγαίου προκάλεσε προβλήματα στις απευθείας συνδέσεις κρατών και στις μεταξύ τους σχέσεις, ενώ παράλληλα αμφισβητούσε τον ελληνικό εναέριο χώρο που εκτεινόταν στα 10 ναυτικά μίλια.⁶⁸

2.6 Η ζώνη έρευνας και διάσωσης

Μια ακόμα διαφορά ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία αποτέλεσε ο καθορισμός των περιοχών ευθύνης για την έρευνα και τη διάσωση ανθρώπων που βρίσκονταν σε κίνδυνο (SAR), οι οποίες διακρίνονται στην αεροπορική και τη θαλάσσια έρευνα και διάσωση. Παρά τα πολλά κοινά στοιχεία με την περίπτωση του FIR, η αμφισβήτηση της ζώνης έρευνας και διάσωσης από την Τουρκία άρχισε μετά το 1979. Η αεροπορική ζώνη έρευνας και διάσωσης υπάγεται στη Σύμβαση του Σικάγο (1944), σύμφωνα με την οποία ο καθορισμός των ορίων ευθύνης κάθε κράτους θα γινόταν ανά περιοχή με συμφωνία μεταξύ των ενδιαφερομένων κρατών, ενώ προέβλεπαν ενέργειες ακόμα και σε διεθνή εναέριο χώρο. Με τις συμφωνίες του 1950, 1952 και 1958 του ICAO η

⁶⁵ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 284-285.

⁶⁶ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 285.

⁶⁷ Κ. Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική*, 252-253.

⁶⁸ Θ. Ντόκος και Α. Συρίγος, *Τούρκικες διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο*, 24-25.

περιοχή ευθύνης της Ελλάδας ταυτίστηκε με τα όρια του FIR Αθηνών, δίχως να αποκλείεται η συμμετοχή τούρκικων μέσων στην έρευνα και στη διάσωση, τα οποία όμως θα συντόνιζαν οι ελληνικές αρχές.⁶⁹

Η θαλάσσια έρευνα και διάσωση ρυθμίστηκε από την διεθνή Σύμβαση που υπεγράφη στο Αμβούργο το 1979 υπό την αιγίδα του Διεθνή Ναυτιλιακού Οργανισμού. Σύμφωνα με τη παραπάνω Σύμβαση όλα τα ενδιαφερόμενα κράτη ήταν υποχρεωμένα να παρέχουν βοήθεια σε πλοία που κινδύνευαν, ενώ αν συμμετείχαν τρίτα κράτη με δικά τους μέσα προβλεπόταν και σε αυτές τις περιπτώσεις ο συντονισμός να γίνεται από τις εθνικές αρχές. Βέβαια, υπήρξε μια προβληματική ρύθμιση στη σύμβαση του 1979, σύμφωνα με την οποία ο καθορισμός των ορίων ευθύνης για τα διεθνή ύδατα θα πρόκυπτε έπειτα από συμφωνία με τα παράκτια γειτονικά κράτη, γεγονός που στις γεωμορφολογικές συνθήκες του Αιγαίου σήμαινε την συμφωνία καταρχάς με την Τουρκία για την οργάνωση της έρευνας και διάσωσης. Η Ελλάδα ήδη από το 1975 είχε ανακοινώσει στο Διεθνή Ναυτιλιακό Οργανισμό, ότι η θαλάσσια έρευνα και η διάσωση ταυτιζόταν όπως και η αεροπορική με το FIR Αθηνών, αρχικά στηριζόμενη στη σύμβαση του Σικάγο και από το 1980 στη σύμβαση για την ασφάλεια της ανθρώπινης ζωής στη θάλασσα (SOLAS). Η Τουρκία αντέδρασε έντονα, καθώς θεωρούσε ότι οι ελληνικές θεωρήσεις δεν εναρμονίζονταν με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, γεγονός που την ώθησε το 1982 να παρουσιάσει μια αυθαίρετη διχοτόμηση των περιοχών ευθύνης στο Αιγαίο, έχοντας ως βάση τον 25ο μεσημβρινό.⁷⁰

⁶⁹ Θ. Ντόκος και Α. Συρίγος, *Τούρκικες διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο*, 28.

⁷⁰ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 294-295.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η εξέλιξη των ελληνοτουρκικών διαφορών την περίοδο 1974-1981

3.1 Η πολιτική κατάσταση των δύο χωρών και η έναρξη των συνομιλιών για την υφαλοκρηπίδα

Η εισβολή στην Κύπρο είχε προκαλέσει βαθύ ρήγμα στις ήδη τεταμένες ελληνοτουρκικές σχέσεις. Παρά ταύτα, οι σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών άρχισαν να αποκαθίστανται με την επιστροφή του Μακαρίου από την εξορία τον Δεκέμβριο του 1974, την οποία ακολούθησαν οι διακοινοτικές συνομιλίες με ανθρωπιστικό περιεχόμενο, μεταξύ Κληρίδη και Ντενκτάς. Την περίοδο μετά την εισβολή, την εξουσία στην Τουρκία ανέλαβε η μεταβατική κυβέρνηση του Σαντί Ιρμάκ, ενώ τον έλεγχο της εξωτερικής πολιτικής ανέλαβε η στρατιωτική και διπλωματική γραφειοκρατία. Στην Ελλάδα, τα γεγονότα της Κύπρου οδήγησαν στην πτώση του χουντικού καθεστώτος και οι πρώτες ελεύθερες εκλογές του Νοεμβρίου ανέδειξαν τον Κωνσταντίνο Καραμανλή πρωθυπουργό της χώρας.⁷¹

Την περίοδο εκείνη άρχισε να ωριμάζει από την ελληνική πλευρά η ιδέα για παραπομπή του θέματος της υφαλοκρηπίδας στο Διεθνές Δικαστήριο, έτσι ώστε οι διαφορές με την Τουρκία να επιλυθούν με βάση τους κανόνες του διεθνούς δικαίου. Στο πλαίσιο αυτό ο πρέσβης στην Άγκυρα, Δ. Κοσμαδόπουλος, προσέγγισε τον τούρκο Υπουργό Εξωτερικών, Εσενμπέλ, αποκομίζοντας ότι η Τουρκία δεν ήταν πλήρως αρνητική στην παραπομπή του ζητήματος στη Χάγη.⁷² Ακολούθως, υιοθετήθηκε επίσημα από τους παράγοντες του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών η πρόταση για διευθέτηση του θέματος στο Διεθνές Δικαστήριο, έχοντας παράλληλα τη στήριξη του πρωθυπουργού. Αξιοσημείωτο γεγονός που αναμφίβολα επηρέασε την πορεία των συνομιλιών, ήταν το αμερικανικό εμπάργκο όπλων προς τη Τουρκία. Παρά το πλήγμα, η βραχύβια κυβέρνηση Ιρμάκ εμφανίστηκε θετική για τη αποπομπή του θέματος της υφαλοκρηπίδας στη Χάγη, προτείνοντας ταυτόχρονα την έναρξη διμερών συνομιλιών σε υψηλό επίπεδο, προκειμένου να συζητηθούν οι όροι της παραπομπής της υποθέσεως, λόγω του «πολιτικού χαρακτήρα» της.⁷³

Οι διαπραγματεύσεις δεν προχώρησαν, καθώς οι ελληνοτουρκικές σχέσεις οξύνθηκαν, λόγω των στρατιωτικών γυμνασίων που πραγματοποιήθηκαν στο Αιγαίο από τον Μάρτιο έως και τον Απρίλιο του 1975. Την μεταξύ τους ένταση πυροδότησαν τόσο οι εργασίες της Γ' Συνόδου της Τρίτης Συνδιάσκεψης για το Δίκαιο της Θάλασσας, οι οποίες προκαλούσαν ανησυχία στην Τουρκία για τυχόν αύξηση των ορίων των χωρικών υδάτων στα 12 ναυτικά μίλια όσο και η κυβερνητική αλλαγή και η ανάληψη της εξουσίας από τον Ντεμιρέλ.⁷⁴ Ο νέος πρωθυπουργός διαμήνυσε, ότι η οριοθέτηση

⁷¹ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 305.

⁷² Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, επιμ., *Αναστήλωση της Δημοκρατίας, 1974-1977. Περίοδος Α': 24 Ιουλίου 1974-3 Σεπτεμβρίου 1975*, τομ. 8', (Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή-Εκδοτική Αθηνών), 297. Η ελληνική διακοίνωση εξετάστηκε στη τελική της μορφή στις 25 Ιανουαρίου, κατά τη διάρκεια σύσκεψης υπό την προεδρία του Καραμανλή και τη συμμετοχή του υπουργού και υφυπουργού Εξωτερικών.

⁷³ Α. Ηρακλείδης, *Ασπονδοί γείτονες: Ελλάδα-Τουρκία*. 90-91.

⁷⁴ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 306.

της υφαλοκρηπίδας ήταν αναγκαίο να λυθεί αποκλειστικά μέσω διμερών διαπραγματεύσεων. Μάλιστα, ο νέος Υπουργός Εξωτερικών, Τσαγλάγιαγκιλ, υποστήριξε ότι η χώρα του θα μπορούσε να παραιτηθεί από κατεχόμενα εδάφη στη Κύπρο, με αντάλλαγμα την μη επέκταση της αιγιαλίτιδας ζώνης από την Ελλάδα και την έναρξη των διαπραγματεύσεων για την προώθηση της συνεκμετάλλευσης της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου.⁷⁵

Η τουρκική πλευρά παρά τη σαφή προτίμηση για επίλυση του θέματος της υφαλοκρηπίδας σε διμερές επίπεδο, αποδέχθηκε τόσο το ενδεχόμενο παραπομπής του στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης όσο και της σύνταξης συνυποσχετικού. Την περίοδο εκείνη, η κυβέρνηση Ντεμιρέλ ήθελε να δείξει καλή διαγωγή, προκειμένου να άρει το αμερικανικό εμπάργκο όπλων. Άλλωστε και ο Αμερικανός πρόεδρος Φορντ ήταν υπέρ μιας τέτοιας προοπτικής, η οποία θα εκτόνωνε τις τεταμένες ελληνοτουρκικές σχέσεις, που κλόνιζαν την νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ.⁷⁶ Προς αυτή τη κατεύθυνση, πραγματοποιήθηκε συνάντηση των δύο Υπουργών Εξωτερικών, Μπίτσιου και Τσαγλάγιαγκιλ, στη Ρώμη τον Μάρτιο του 1975 στα πλαίσια συνάντησης του ΝΑΤΟ, προκειμένου να προετοιμαστεί η συνάντηση των δύο πρωθυπουργών.⁷⁷ Η επιδίωξη της ελληνικής πλευράς να εκμαιεύσει την επιτόπια σύνταξη ενός συνυποσχετικού, είχε ως αποτέλεσμα η Τουρκία να υπαναχωρήσει, λόγω της πεποίθησης ότι θα βλάπτονταν τα εθνικά της συμφέροντα. Παρά ταύτα, η συνάντηση Ντεμιρέλ και Καραμανλή πραγματοποιήθηκε στις 31 Μαΐου στις Βρυξέλλες, η οποία κατέληξε στη σύνταξη κοινού ανακοινωθέντος.⁷⁸ Αποφασίστηκε η διατήρηση των στενών επαφών, η προσφυγή του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας στη Χάγη και η συνάντηση εμπειρογνομόνων για τα θέματα της υφαλοκρηπίδας και του εναέριου χώρου.⁷⁹

3.2 Νέος κύκλος διαπραγματεύσεων και η αναλογία 7/10 στους εξοπλισμούς

Αμέσως μετά τη συνάντηση των δύο πρωθυπουργών στις Βρυξέλλες η ομάδα των εμπειρογνομόνων που είχε ως αντικείμενο τον εναέριο χώρο του Αιγαίου ξεκίνησε τις εργασίες της, στοχεύοντας ιδιαίτερα στην επίλυση του ζητήματος των ορίων του FIR Αθηνών, τις οποίες παρακολουθούσε στενά ο ICAO. Αντιθέτως, οι εργασίες της ομάδας των εμπειρογνομόνων για την υφαλοκρηπίδα δεν ξεκίνησαν, καθώς η Τουρκία υπαναχώρησε στο θέμα σύνταξης του συνυποσχετικού για την παραπομπή στη Χάγη, καθώς ο Ντεμιρέλ δέχθηκε δριμύτατη κριτική τόσο από διπλωματικούς κύκλους του Υπουργείου Εξωτερικών όσο και από τον αρχηγό της αξιωματικής αντιπολίτευσης Μπουλέτ Ετσεβίτ. Αποτέλεσμα της υπαναχώρησης, ήταν να αναβληθεί η πρώτη συνάντηση που είχε προγραμματιστεί για τον Σεπτέμβριο του 1975, λόγω διαφωνίας στο αντικείμενο των εργασιών, καθώς η τουρκική πλευρά υποστήριζε πλέον ότι οι ελληνοτουρκικές διαφορές θα επιλύονταν μέσω διμερών διαπραγματεύσεων. Τη λύση στο αδιέξοδο έδωσε η συνάντηση των δύο Υπουργών Εξωτερικών το Δεκέμβριο του

⁷⁵ Α. Ηρακλείδης, *Ασπονδοί γείτονες: Ελλάδα-Τουρκία*. 92.

⁷⁶ Σ. Ριζάς, *Από την κρίση στην ύφεση*, 54.

⁷⁷ Χρήστος Ροζάκης κ.ά., *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987*, (Αθήνα: Γνώση, 1988), 284.

⁷⁸ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 306. Η Ελλάδα κατά τη μονομερή προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο το 1976 πρόβαλλε ως αποδεικτικό της τούρκικης συναίνεσης το ανακοινωθέν, το οποίο όμως δεν είχε ισχύ αφού δεν έφερε υπογραφές.

⁷⁹ Α. Ηρακλείδης, *Ασπονδοί γείτονες: Ελλάδα-Τουρκία*. 93-95.

1975, στην οποία συμφωνήθηκε τόσο η έναρξη των διακοινοτικών συνομιλιών στη Κύπρο υπό την αιγίδα του ΟΗΕ όσο και η επανέναρξη των συνομιλιών για τα θέματα του Αιγαίου.⁸⁰

Η συνάντηση των εμπειρογνομόνων για την υφαλοκρηπίδα διεξήχθη τον Ιανουάριο του 1976 στη Βέρνη, στην οποία κατέστη σαφής η διαφορά προσέγγισης των θεμάτων. Η Ελλάδα υποστήριξε την ανάγκη συντάξεως του συνυποσχετικού, ενώ η Τουρκία έθεσε θέμα συνεκμετάλλευσης της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο, ενώ ταυτόχρονα τέθηκε για πρώτη φορά το ενδεχόμενο πολέμου (*casus belli*) σε περίπτωση μονομερούς επέκτασης των ελληνικών χωρικών υδάτων. Παρόμοια κατάσταση επικράτησε κατά τη νέα συνάντηση των εμπειρογνομόνων τον Ιούνιο 1976, στην οποία η Τουρκία αμφισβήτησε το δικαίωμα των ελληνικών νησιών να έχουν δική τους υφαλοκρηπίδα ή αν θα πρέπει να θεωρηθούν φυσική προέκταση των ακτών της Μικράς Ασίας, θέσεις οι οποίες λειτούργησαν αρνητικά στην εξομάλυνση των τεταμένων σχέσεων. Το θέμα της κοινής έρευνας και συνεκμετάλλευσης της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου είχε τεθεί από το 1975 από την τουρκική πλευρά, η οποία στόχευε να αποκτήσει σημαντικά μεγαλύτερο ποσοστό υφαλοκρηπίδας από ότι δικαιούται με βάση τους διεθνείς κανόνες. Στην παραπάνω πρόταση η Ελλάδα δεν στάθηκε εξ ολοκλήρου αρνητική, αλλά έθεσε κάποιες προϋποθέσεις όπως ήταν η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, ο περιορισμός της κοινής ζώνης εκμετάλλευσης σε ένα μόνο τμήμα του Αιγαίου και ο διαμοιρασμός βάσει προκαθορισμένων ποσοστών των πλουτοπαραγωγικών πηγών που θα ανακαλύπτονταν.⁸¹

Παρά τις υπαναχωρήσεις της Ελλάδας στο θέμα της συνεκμετάλλευσης, τον Φεβρουάριο του 1976 επιβεβαιώθηκε η επιδίωξη από μέρους της Τουρκίας για συνολική συμφωνία στα ζητήματα των δύο χωρών, πρακτική την οποία ακολούθησαν, λόγω των ισχνών νομικών επιχειρημάτων στα θέματα που εγέρθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του '70. Παράλληλα, η τούρκικη πλευρά υποστήριξε ότι θα έπρεπε να ληφθούν υπόψη οι νομικές παράμετροι και κυρίως να διατηρηθεί το καθεστώς που καθιέρωσε η Συνθήκη της Λωζάνης το 1923, αλλά η λύση θα ήταν στην ουσία πολιτική. Για τους τούρκους ιθύνοντες η Ελλάδα πάντοτε προσπαθούσε να ανατρέψει το υφιστάμενο καθεστώς που απέρρεε από τη Συνθήκη της Λωζάνης, στα πλαίσια αναβίωσης της Μεγάλης Ιδέας.⁸²

Το προσεχές διάστημα, ο Ντεμιρέλ κατηγορήσε την Ελλάδα για το εξοπλιστικό της πρόγραμμα, το οποίο θεωρούσε απόδειξη για τον ελληνικό αναθεωρητισμό. Η αντίδραση του Κωνσταντίνου Καραμανλή περιλάμβανε πρόταση για υπογραφή συμφώνου για την ειρηνική επίλυση των διαφορών, τη διατήρηση μορατόριουμ και τον περιορισμό των εξοπλισμών των δύο χωρών. Την ελληνική πρόταση απέρριψε ο τούρκος πρωθυπουργός, ο οποίος εξέφρασε τους δισταγμούς του ως προς τα οφέλη που θα πρόκυπταν από τη σύναψη συμφώνου μη επίθεσης μεταξύ χωρών, οι οποίες ανήκαν ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '50 στην ίδια συμμαχία.⁸³ Την άποψη του Ντεμιρέλ είχαν ενισχύσει οι δύο αντιπρόεδροι της τουρκικής κυβέρνησης και εκφραστές του εθνικισμού στη Τουρκία, Νετμετίν Ερμπακάν και Αλπαρσλάν Τουρκές, καθώς και ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης Ετσεβίτ, ο οποίος

⁸⁰ Α. Ηρακλειδής, *ό.π.*, 96-97.

⁸¹ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 307-309.

⁸² Α. Συρίγος, *ό.π.*, 309-310.

⁸³ Κ. Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική*, 255.

εξέφρασε την άποψη ότι η Ελλάδα επιδίωκε την υπογραφή του συμφώνου ειρήνης για να μπορέσει ανενόχλητη να επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα στα 12 ναυτικά μίλια.⁸⁴

Τη θέση της Τουρκίας είχε ενισχύσει και το ΝΑΤΟ, το οποίο στάθηκε ενάντια στο ενδεχόμενο μιας τέτοιας συμφωνίας καθώς έτσι θα θιγόταν το κύρος του. Η πρόταση της Ελλάδας για έλεγχο των εξοπλισμών και το σύμφωνο μη επίθεσης σχετιζόταν άμεσα με το εμπάργκο όπλων που είχε επιβάλλει το αμερικανικό Κογκρέσο στην Τουρκία, η οποία το 1975 σε αντίδραση πήρε τον έλεγχο στις 24 από τις 26 αμερικανικές βάσεις που βρίσκονταν στην επικράτεια της. Η αμερικανική κυβέρνηση, η οποία ήταν αντίθετη εξ αρχής, προσπάθησε να άρει το εμπάργκο, προχωρώντας το Μάρτιο του 1976 στη σύναψη αμυντικής συμφωνίας με τη Τουρκία ύψους 1 δισεκατομμυρίου δολαρίων σε βάθος τεσσάρων χρόνων. Η αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης ήταν άμεση, καθώς όχι μόνο παραβιάζονταν οι όροι του εμπάργκο, αλλά διαταράσσονταν οι ισορροπίες στην περιοχή. Αποτέλεσμα των ελληνικών πιέσεων ήταν η υπογραφή αντίστοιχου συμφώνου τον Απρίλιο του 1976 ύψους 700 εκατομμυρίων δολαρίων, η οποία καθιέρωσε την αναλογία 7 προς 10 στην προσφερόμενη βοήθεια από τις ΗΠΑ.⁸⁵

3.3 Η έξοδος του «Σισμίκ» και η παραπομπή στα όργανα του ΟΗΕ

Το Μάρτιο του 1976 η τουρκική κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι το ωκεανογραφικό σκάφος «Χόρα» θα πραγματοποιούσε σεισμολογικές έρευνες στην υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, για να διαπιστωθεί εάν υπάρχουν πετρελαϊκά κοιτάσματα, γεγονός που προκάλεσε την έντονη αντίδραση της Ελλάδας. Η ελληνική πλευρά επισήμανε ότι η πραγματοποίηση των ερευνών γίνονταν σε περιοχές που θεωρούνταν ελληνικές και θα είχε σημαντικές συνέπειες στην πρόοδο το συνομιλιών μεταξύ των δύο χωρών, ενδεχόμενο το οποίο επισημάνθηκε κατά τη συνάντηση των εμπειρογνομόνων τον Ιούνιο του 1976.⁸⁶

Η Τουρκία, αρχικά, ματαίωσε την αποστολή του ωκεανογραφικού, αλλά στις 13 Ιουλίου του 1976 το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας αποφάσισε την πραγματοποίηση των ερευνών. Παρά ταύτα, ο Ντεμιρέλ θέλοντας να μετριάσει τις αντιδράσεις δεν αναφέρθηκε σε ενδεχόμενο *casus belli*, ενώ και ο Υπουργός Εξωτερικών, Τσαγκαγιαγκίλ, επισήμανε ότι οι έρευνες που θα πραγματοποιούνταν δεν αποτελούσαν νομικές αξιώσεις επί της υφαλοκρηπίδας.⁸⁷ Το ωκεανογραφικό «Χόρα» που μετονομάστηκε σε «ΜΤΑ Σισμίκ Ι» πραγματοποίησε σεισμολογικές έρευνες, παρά τις παρεμβάσεις ξένων κρατών, όπως ήταν οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ, την περίοδο 6-15 Αυγούστου του 1976 στη θαλάσσια περιοχή μεταξύ Αγίου Ευστρατίου, Λέσβου και Μικρασιατικών Ακτών. Καθ' όλη τη διάρκεια των ερευνών το ωκεανογραφικό βρισκόταν υπό στενή παρακολούθηση από ελληνικά πολεμικά πλοία, αυξάνοντας έτσι την ένταση μεταξύ των δύο χωρών.⁸⁸

Η απόφαση της κυβέρνησης των Αθηνών να μην προσφύγει σε ένοπλα μέσα προκάλεσε την αντίδραση του αρχηγού του ΠΑΣΟΚ, Ανδρέα Παπανδρέου, ο οποίος

⁸⁴ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 311-312.

⁸⁵ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 312.

⁸⁶ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 315.

⁸⁷ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 315.

⁸⁸ Α. Ηρακλείδης, *Ασπονδοί γείτονες: Ελλάδα-Τουρκία*. 100.

υποστήριζε ότι ήταν υποχρέωση των ελληνικών δυνάμεων να βυθίσουν το πλοίο, το οποίο παραβίαζε τα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα επί της υφαλοκρηπίδας. Η ελληνική πλευρά απέστειλε διαμαρτυρία προς την Τουρκία και ακολούθως στις 10 Αυγούστου απευθύνθηκε στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, λόγω της επικίνδυνης κατάστασης που είχε δημιουργηθεί στο Αιγαίο. Ακολούθως, προσέφυγε μονομερώς στο Διεθνές Δικαστήριο με αίτημα την λήψη προσωρινών μέτρων έναντι της Τουρκίας, έτσι ώστε να ανασταλούν οι έρευνες και να εξετασθεί το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας επι της ουσίας.⁸⁹

Το Συμβούλιο Ασφαλείας υιοθέτησε το ψήφισμα 395 στις 24 Αυγούστου του 1976, το οποίο δεν καταδίκασε κανένα μέρος για την έκρυθμη κατάσταση στο Αιγαίο. Σύμφωνα με το ψήφισμα, οι δύο κυβερνήσεις έπρεπε να επιδείξουν αυτοσυγκράτηση και να συνεχίσουν κατά προτεραιότητα τις διμερείς διαπραγματεύσεις για την διευθέτηση των διαφορών τους. Βέβαια, λόγω της κακής διατύπωσης του και της έλλειψης εμπιστοσύνης ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία ερμηνεύθηκε διαφορετικά από κάθε μέρος. Έτσι, η Ελλάδα εμφανίστηκε μερικώς ικανοποιημένη, καθώς ο βασικός στόχος της προσφυγής ήταν η εκτόνωση της κρίσης και η διατήρηση της ειρήνης στην περιοχή. Στα θετικά επισημάνθηκε ότι στην απόφαση του Συμβουλίου δεν υπήρξε αναφορά για την αποστρατικοποίηση των νησιών του ανατολικού Αιγαίου. Βέβαια, το Συμβούλιο δεν καταδίκασε τις προκλητικές τουρκικές ενέργειες και αντιμετώπισε τις δύο χώρες επί ίσής όροις. Η Τουρκία εμφανίστηκε ικανοποιημένη από το γεγονός ότι το Συμβούλιο δεν πήρε καμία απόφαση και στην ουσία απέρριψε την προσφυγή της Ελλάδας, προτρέποντας παράλληλα να δοθεί προτεραιότητα στις διμερείς διαπραγματεύσεις.⁹⁰

Το αίτημα της Ελλάδας για λήψη προσωρινών μέτρων από το Διεθνές Δικαστήριο προς την Τουρκία για αποχή από κάθε ενέργεια βασίστηκε στο ότι οι εκχωρήσεις αδειών εξερεύνησης και οι δραστηριότητες που τέλεσε το «Σισμίκ» προκάλεσαν ανεπανόρθωτη ζημιά στα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα. Η Τουρκία επέλεξε να μην παραστεί καν στη διαδικασία αποστέλλοντας μονάχα ορισμένες παρατηρήσεις, οι οποίες αναφέρονταν κυρίως στην αναρμοδιότητα του Δικαστηρίου να επιδικάσει το ζήτημα της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας. Το Διεθνές Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή της Ελλάδας, αναφέροντας ότι δεν υπήρξε ανεπανόρθωτη βλάβη των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων, ενώ αποκρίθηκε ότι ακόμα και αν τελικώς συνέβαινε κάτι τέτοιο, τότε θα μπορούσε να επιλυθεί με την απόδοση αποζημίωσης. Σημαντικό ρόλο στην απόφαση του Δικαστηρίου της Χάγης είχε η ταυτόχρονη προσφυγή στο Συμβούλιο Ασφαλείας και το αποτέλεσμα της, καθώς προτιμήθηκε να μην υπάρξει σύγχυση στις αποφάσεις των δύο οργάνων των Ηνωμένων Εθνών. Στο αίτημα της Ελλάδας για εκδίκαση της διαφοράς για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο, το Δικαστήριο υποστήριξε ότι δεν είχε αρμοδιότητα βάσει του άρθρου 36 παρ. 1 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου, σύμφωνα με το οποίο οποιαδήποτε εκδίκαση απαιτούσε τη συναίνεση και των δύο χωρών.⁹¹

⁸⁹ Γ. Βαλινάκης *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική*, 211-212.

⁹⁰ Α. Ηρακλείδης, *Ασπονδοί γείτονες: Ελλάδα-Τουρκία*. 103.

⁹¹ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 320-321.

3.4 Το Πρακτικό της Βέρνης

Με την υιοθέτηση του Ψηφίσματος 395 του 1976 του Συμβουλίου Ασφαλείας, οι Υπουργοί Εξωτερικών των δύο χωρών συμφώνησαν να επαναλάβουν τις διμερείς διαπραγματεύσεις σε επίπεδο εμπειρογνομόνων για τα καίρια ζητήματα του εναέριου χώρου και της υφαλοκρηπίδας, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν ταυτόχρονα στις 2 Νοεμβρίου. Οι εργασίες για τον εναέριο χώρο πραγματοποιήθηκαν στο Παρίσι και είχαν ως αποτέλεσμα την υπογραφή ενός πρακτικού, σύμφωνα με το οποίο θα αποκαθίσταται η τηλεφωνική επικοινωνία, μεταξύ των αεροπορικών διοικήσεων της Λάρισας και του Εσκί Σεχίρ, που είχε διακοπεί κατά την εισβολή στην Κύπρο. Η ομάδα που είχε ως αντικείμενο την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας πραγματοποίησε τη συνάντηση στη Βέρνη υπό την εποπτεία των διπλωματών, Ιωάννη Τζούνη και Τουράν Γκιουνές. Οι εργασίες οδήγησαν στην υπογραφή του «Πρακτικού της Βέρνης», το οποίο δεν έλυνε στην ουσία τις διαφορές που υπήρχαν ανάμεσα στις δύο χώρες. Εντούτοις, καθιέρωνε ένα κώδικα συμπεριφοράς, σύμφωνα με τον οποίο θα αποφεύγονταν εκατέρωθεν οι προκλήσεις και θα συνεχιζόταν ο διάλογος.⁹²

Με το «Πρακτικό της Βέρνης» στην ουσία η Τουρκία αποδεχόταν ότι η διαφορά είχε εμμέσως νομικό χαρακτήρα, καθώς συμφώνησε στη μελέτη των πρακτικών των κρατών που είχαν εθιμοτυπικό χαρακτήρα και των διεθνών κανόνων για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας.⁹³ Η Ελλάδα, αντιστοίχως αποδέχθηκε την επανέναρξη των διμερών διαπραγματεύσεων για την οριοθέτηση. Την ίδια ημέρα υπεγράφη ένα εμπιστευτικό πρακτικό ανάμεσα στις δύο χώρες, στο οποίο συμφωνήθηκε η υποβολή οποιαδήποτε συμφωνίας στο Διεθνές Δικαστήριο ή σε άλλο δικαιοδοτικό όργανο. Το πρακτικό δεν δημοσιεύθηκε παρά μετά από αρκετά χρόνια, καθώς έτσι η εκάστοτε κυβέρνηση θα μπορούσε να μετριάσει τις αντιδράσεις της κοινής γνώμης για την εγκατάλειψη των μαξιμαλιστικών θέσεων τους, καθώς η απόφαση θα είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα. Παρά ταύτα, Το «Πρακτικό της Βέρνης» προκάλεσε την αντίδραση της αντιπολίτευσης στην Ελλάδα, η οποία υποστήριζε ότι έτσι η χώρα παραιτούνταν των διεθνώς αναγνωρισμένων δικαιωμάτων της, τα οποία απέρρεαν από την Σύμβαση της Γενεύης, ενώ και ο ηγέτης της αντιπολίτευσης στην Τουρκία, Ετσεβίτ, διαμήνυσε ότι δεν θα αναγνώριζε τη συμφωνία μελλοντικά.⁹⁴

3.5 Η πολιτική κατάσταση στις δύο χώρες και η συνάντηση στο Μοντραί

Την περίοδο μετά την υπογραφή του «Πρακτικού της Βέρνης» η πολιτική κατάσταση στην Τουρκία ήταν κρίσιμη, καθώς κανένα κόμμα δεν είχε την πλειοψηφία στην τουρκική Βουλή. Τη δυσμενή κατάσταση επιβεβαίωσαν οι εκλογές που πραγματοποιήθηκαν τον Ιούνιο του 1977, το αποτέλεσμα των οποίων έδινε στο Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα του Ετσεβίτ υψηλό ποσοστό, αλλά όχι αυτοδύναμη κυβέρνηση, η οποία θα μπορούσε να διαχειριστεί τα κρίσιμα εθνικά θέματα.⁹⁵ Εξ αιτίας της πολιτικής κατάστασης τη διαχείριση της εξωτερικής πολιτικής στην ουσία είχε

⁹² Γ. Βαληνάκης *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική*, 212.

⁹³ Χ. Ροζάκης κ.ά., *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις*, 299-300.

⁹⁴ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 326.

⁹⁵ Α. Συρίγος, *ό.π.*, Το κόμμα του Ετσεβίτ απέσπασε το 41,5%, όμως διέθετε μονάχα 213 βουλευτές σε σύνολο 450 που ήταν η τουρκική εθνοσυνέλευση.

αναλάβει το βαθύ κεμαλικό κράτος, αποτελούμενο από στρατιωτικούς και διπλωμάτες, οι οποίοι όμως δεν μπορούσαν να προχωρήσουν σε πολιτικές υποχωρήσεις και συμβιβασμούς, που ήταν αναγκαίοι για την επίτευξη συμφωνίας. Στο πολιτικό πρόβλημα της Τουρκίας την περίοδο εκείνη, προστέθηκαν τόσο οι εσωτερικές συγκρούσεις και δολοφονίες μεταξύ εθνικιστών και κομμουνιστών όσο και η διαρκής οικονομική κρίση που ταλάνιζε τη χώρα και ο αυξανόμενος πληθωρισμός στα τέλη της δεκαετίας του 70'.⁹⁶

Στην Ελλάδα η κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή, αντιθέτως είχε ισχυρή κοινοβουλευτική πλειοψηφία, την πολιτική της οποίας κατέκρινε ο ηγέτης του ΠΑΣΟΚ, κυρίως στα θέματα της εξωτερικής πολιτικής. Οι εκλογές που πραγματοποιήθηκαν τον Νοέμβριο του 1977 ανέδειξαν εκ νέου τον Καραμανλή πρωθυπουργό με μειωμένα ποσοστά και το ΠΑΣΟΚ ως αξιωματική αντιπολίτευση. Ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ, Ανδρέας Παπανδρέου, ασκούσε δριμύτατη κριτική στα θέματα της εξωτερικής πολιτικής, γεγονός το οποίο περιόριζε τις διαπραγματευτικές δυνατότητες της κυβέρνησης. Βέβαια, σε περιπτώσεις όπου υπήρχε διαφανόμενη συμφωνία με την τουρκική πλευρά, ο Καραμανλής δεν δίσταζε να προχωρήσει σε εκτεταμένες συνομιλίες, αδιαφορώντας για το πολιτικό κόστος, καθώς κύρια στόχευση της κυβέρνησής του αποτελούσε η ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ.⁹⁷

Μετά την συμφωνία της Βέρνης, οι διμερείς διαπραγματεύσεις συνεχίστηκαν τον Φεβρουάριο του 1977 στο Λονδίνο. Παρά τις δεσμεύσεις και από τις δύο πλευρές για την αποφυγή προκλήσεων, αυτές συνεχίστηκαν, δημιουργώντας εκ νέου τριβή στις μεταξύ τους σχέσεις. Χαρακτηριστικό του κακού κλίματος που είχε δημιουργηθεί, ήταν η αναβολή της δεύτερης συνάντησης των εμπειρογνομόνων που είχε προγραμματιστεί για τον Μάρτιο, λόγω των αεροναυτικών γυμνασίων που πραγματοποιούσε η Τουρκία στο Αιγαίο. Τελικώς, η συνάντηση πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του ίδιου έτους, έπειτα από την προσωπική συνάντηση των δύο Υπουργών Εξωτερικών.⁹⁸

Στις αρχές του επόμενου έτους τον Ντεμιρέλ διαδέχθηκε ο Μπουλέντ Ετσεβίτ, ο οποίος πρότεινε στην ελληνική πλευρά να διεξαχθούν διμερείς συνομιλίες σε ανώτατο επίπεδο για την ειρηνική επίλυση των διαφορών. Ο Καραμανλής αποδέχθηκε την τουρκική πρόταση, αλλά λόγω των δηλώσεων που είχε κάνει τα προηγούμενα χρόνια ο Ετσεβίτ, είχε δισταγμούς και για αυτό ζήτησε να προετοιμαστεί μια συνάντηση, κατά την οποία θα ανταλλάσσονταν οι απόψεις των δύο πλευρών. Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 1978 στο Μοντραί της Ελβετίας, κατά την οποία συζητήθηκαν σχεδόν όλα τα θέματα που απασχολούσαν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις και παρουσιάστηκαν εκτενώς εκατέρωθεν θέσεις.⁹⁹ Όσον αφορά το Αιγαίο, η Ελλάδα στάθηκε υπέρ της διατήρησης του καθεστώτος, αναγνωρίζοντας και δικαιώματα της Τουρκίας επί αυτού, ενώ η τουρκική πλευρά υποστήριξε ότι δεν προσπαθούσε ούτε να αλλάξει το πολιτικό καθεστώς των νησιών του Αιγαίου, αλλά ούτε να τα εγκλωβίσει δια της τουρκικής υφαλοκρηπίδας. Ειδικά στο θέμα της υφαλοκρηπίδας, η Ελλάδα υποστήριξε ότι αποτελούσε νομικό ζήτημα και αποδεχόταν την πραγματοποίηση διμερών διαπραγματεύσεων και αν δεν καρποφορούσαν, την αποπομπή του ζητήματος στο Διεθνές Δικαστήριο. Όσον αφορά το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας η Τουρκία

⁹⁶ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 332-333.

⁹⁷ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 333.

⁹⁸ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 333-334.

⁹⁹ Κ. Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική*, 257.

υποστήριξε ότι η ελληνική κυριαρχία επί των νησιών του ανατολικού Αιγαίου δεν θα πρέπει να επηρεάζει την οριοθέτηση της, ενώ πρόβαλε ως λύση την κοινή εκμετάλλευση στα διεθνή χωρικά ύδατα.¹⁰⁰

Όσον αφορά τα ζητήματα του εναερίου χώρου και της αιγιαλίτιδας ζώνης, η Ελλάδα υποστήριξε ότι δεν θα παραιτούνταν των σχετικών δικαιωμάτων για επέκταση στα 12 ναυτικά μίλια, ενώ η Τουρκία ανέδειξε τα προβληματικά όρια μεταξύ του εναερίου χώρου και των χωρικών υδάτων που είχε ορίσει η Ελλάδα. Επιπλέον, συζητήθηκε η κατάσταση που είχε δημιουργηθεί στο Αιγαίο με τον αποκλεισμό των πτήσεων. Η Ελλάδα υποστήριξε ότι η Τουρκία προσπάθησε να διασπάσει το ελληνικό κράτος σε δύο τμήματα με τον έλεγχο των πτήσεων πάνω από το Αιγαίο, ενώ η Τουρκία υποστήριξε ότι η ελληνική πλευρά καταχράστηκε τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απέρρεαν από τον έλεγχο των πτήσεων πάνω από το Αιγαίο, γεγονός που είχε δυσμενείς συνέπειες στον τουρισμό και την οικονομία της. Ταυτόχρονα, η τουρκική πλευρά, υποστήριξε ότι δεν απέβλεπε στον έλεγχο των αεροσκαφών, αλλά στη δημιουργία μέτρων ασφαλείας.¹⁰¹

Τέλος, συζητήθηκε το θέμα αποστρατικοποίησης των νησιών, στο οποίο η Ελλάδα υποστήριξε ότι πράγματι είχε εξοπλίσει ορισμένα νησιά, έπειτα από την επιδείνωση των διμερών σχέσεων και την εισβολή στην Κύπρο, ενώ η Τουρκία αναφέρθηκε στην απειλή που υφίστανται λόγω της μικρής απόστασης των νησιών από τις τουρκικές ακτές. Ιδιαίτερη αναφορά έγινε στη ζώνη ελέγχου γύρω από τη νήσο της Λήμνου, ζήτημα στο οποίο η Ελλάδα υποστήριξε ότι πρέπει όντως από μέρους της να διορθωθεί, καθώς αποτελούσε παραβίαση του διεθνούς δικαίου και των διεθνών πρακτικών. Αξιοσημείωτο γεγονός αποτέλεσε η απουσία του Κυπριακού Ζητήματος από την ατζέντα των συζητήσεων, καθώς σύμφωνα με τον Καραμανλή δεν ήταν δυνατόν να συζητηθεί πρόβλημα μιας τρίτης χώρας, η οποία δεν συμμετείχε στις διαπραγματεύσεις, ειδικά την περίοδο όπου διεξάγονταν διακοινοτικές συνομιλίες υπό την εποπτεία του ΟΗΕ. Η Ελλάδα στο συγκεκριμένο ζήτημα, είχε ρόλο συμβούλου της ελληνοκυπριακής πλευράς, θέση η οποία έκτοτε διαχώρισε το Κυπριακό από τις διμερείς διαπραγματεύσεις ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία.¹⁰²

Σκοπός της συνάντησης όπως είχε αναφερθεί επίσημα ήταν η γνωριμία των δύο πρωθυπουργών και η ανάπτυξη σχέσης εμπιστοσύνης, προκειμένου να επεκταθούν οι ειρηνευτικές συνομιλίες. Παράλληλα, η συνάντηση αυτή εξυπηρετούσε και άλλες στοχεύσεις εκάστης πλευράς. Η ελληνική πλευρά αποδέχθηκε την πρόταση συνάντησης που πρότεινε η Τουρκία, καθώς τυχόν απόρριψή της θα δημιουργούσε αρνητικό κλίμα από τα κράτη μέλη της ΕΟΚ. Άλλωστε, είχαν εκφραστεί αντιρρήσεις στην είσοδο της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, λόγω των ελληνοτουρκικών διαφορών. Η τουρκική πλευρά προχώρησε στην αλλαγή προσέγγισης στην εξωτερική της πολιτική, έπειτα από την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Ετσεβίτ, ο οποίος ήταν ο μοναδικός πολιτικός που θα μπορούσε να διαπραγματευθεί με την ελληνική πλευρά, δίχως να κατηγορηθεί για προδοσία σε περίπτωση που προχωρούσε σε υποχωρήσεις. Ο Ετσεβίτ με τη συνάντηση επιθυμούσε τη βελτίωση των σχέσεων με την Ελλάδα, η οποία πιθανότατα θα μετέβαλε τη στάση του αμερικανικού Κογκρέσου στο θέμα της άρσης του εμπάργκο στην πώληση όπλων. Επιπλέον, ο τούρκος πρωθυπουργός πίστευε ότι με τη βελτίωση του διεθνούς κλίματος απέναντι στη

¹⁰⁰ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 334-335.

¹⁰¹ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 335.

¹⁰² Α. Συρίγος, *ό.π.*, 336.

Τουρκία, οι ΗΠΑ θα παρείχαν στήριξη τόσο στο θέμα χορήγησης δανείων από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο όσο και στην αναβολή εξόφλησης προηγούμενων χρεών. Στο Μοντραί οι δύο πρωθυπουργοί επανέλαβαν εκατέρωθεν θέσεις.¹⁰³

Ο Ετσεβίτ επιχείρησε να αποσπάσει από την Ελλάδα διαβεβαιώσεις ότι δεν θα επέκτεινε την ελληνική αιγιαλίτιδα ζώνη, παρέχοντας ως αντάλλαγμα την μη αμφισβήτηση από μέρους της Τουρκίας του καθεστώτος των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου. Την πρόταση απέρριψε ο Καραμανλής, υποστηρίζοντας ότι τα νησιά ανήκαν ούτως ή άλλως στην Ελλάδα και δεν αποτελούσε καμία παραχώρηση από μέρους της Τουρκίας. Παράλληλα, επισήμανε ότι δεν θα προχωρούσε σε δήλωση για μη επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων, η οποία θα σήμαινε και την παραίτηση της χώρας από το συγκεκριμένο δικαίωμα. Για να βελτιώσει περαιτέρω τη θέση της Τουρκίας, ο Ετσεβίτ ενθάρρυνε τον Ιανουάριο του 1978 το γενικό γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών, Κουρτ Βάλντχαϊμ, να προωθήσει εκ νέου τον διάλογο μεταξύ των δύο κοινοτήτων στην Κύπρο. Παράλληλα, έδωσε εντολή στον ηγέτη των τουρκοκυπρίων, Ραούφ Ντενκτάς, να επιδείξει διαλλακτικότητα. Πέραν της επιβεβαίωσης των διαφορών συμφωνήθηκε η αναβάθμιση των διμερών συνομιλιών σε επίπεδο γενικών γραμματέων των Υπουργείων. Αμέσως μετά τη συνάντηση στο Μοντραί, η τουρκοκυπριακή πλευρά προχώρησε σε ορισμένες προτάσεις σχετικά με το εδαφικό και το συνταγματικό καθεστώς της Κύπρου, οι οποίες όμως απορρίφθηκαν ως απαράδεκτες από την ελληνική πλευρά. Ήταν ολοφάνερο ότι αυτές οι προτάσεις στην πραγματικότητα παρουσιάστηκαν προκειμένου να διευκολύνουν την αμερικανική κυβέρνηση να πείσει το Κογκρέσο να άρει το εμπάργκο.¹⁰⁴

3.6 Η εξέλιξη των συνομιλιών έως το 1981

Η συνάντηση των γραμματέων αν και ορίστηκε για τον Απρίλη του 1978 τελικώς δεν πραγματοποιήθηκε, λόγω των εξελίξεων στο εμπάργκο πώλησης όπλων από τις ΗΠΑ. Η κυβέρνηση Κάρτερ είχε ανακοινώσει ότι το θέμα θα συζητιόταν παράλληλα με την έγκριση της οικονομικής βοήθειας από το ΔΝΤ προς την Τουρκία το 1979, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση της Τουρκίας, η οποία πραγματοποίησε αεροναυτικά γυμνάσια στο Αιγαίο στις αρχές Μαΐου. Ταυτόχρονα, ο τούρκος πρωθυπουργός ανακοίνωσε τη νέα αμυντική πολιτική της χώρας του, η οποία περιλάμβανε τη βελτίωση των σχέσεων με τη Σοβιετική Ένωση, δίχως όμως να εγκαταλείπει το ΝΑΤΟ. Για την Τουρκία εχθροί δεν ήταν Σοβιετικοί, αλλά η Ελλάδα και η Κύπρος, γεγονός που οδήγησε τον Έλληνα Υπουργό Εξωτερικών, Γεώργιο Ράλλη, να δηλώσει ότι η Τουρκία προσπαθούσε να άρει το εμπάργκο όπλων, όχι για να αμυνθεί κατά των αντιπάλων της Συμμαχίας, αλλά για να επιλύσει τις διαφορές με την Ελλάδα. Υπό τις νέες συνθήκες η ψηφοφορία που πραγματοποιήθηκε στην αμερικανική βουλή τον Μάιο του 1978 απέτυχε παταγωδώς, καθώς οι στόχοι του εμπάργκο δεν είχαν επιφέρει αποτελέσματα. Οι αμερικανοτουρκικές σχέσεις δεν είχαν βελτιωθεί, η νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ ήταν εξασθενημένη και οι συνομιλίες μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας δεν είχαν αποφέρει απτά αποτελέσματα.¹⁰⁵

¹⁰³ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 337.

¹⁰⁴ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 337-338.

¹⁰⁵ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 338.

Οι δύο πρωθυπουργοί συναντήθηκαν εκ νέου την περίοδο εκείνη στην Ουάσιγκτον και αποφάσισαν τη συνάντηση των γενικών γραμματέων των Υπουργείων Εξωτερικών. Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο του ιδίου έτους, έχοντας ως αντικείμενο συζήτησης τόσο τη πρόταση της ελληνικής πλευράς για υπογραφή συμφώνου μη επιθέσεως, όσο και τις ελληνοτουρκικές διαφορές. Αποτέλεσμα των συνομιλιών ήταν η συμφωνία για επανέναρξη των συναντήσεων της ομάδας των εμπειρογνομόνων. Οι συνομιλίες αυτές δεν είχαν κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα στα κρίσιμα θέματα, ενώ τα συχνά συνοριακά επεισόδια αύξαναν την ένταση μεταξύ των δύο χωρών.¹⁰⁶

Τελικώς, λίγους μήνες αργότερα και συγκεκριμένα τον Αύγουστο του 1978 η αμερικανική κυβέρνηση κατάφερε να περάσει με επιτυχία την ψήφιση της άρσεως πωλήσεως όπλων στην Τουρκία, παρά το γεγονός ότι είχε παραβιαστεί το διεθνές δίκαιο κατά την εισβολή και τη κατοχή της Κύπρου. Σημαντικό ρόλο στην απόφαση των ΗΠΑ είχαν οι 26 αμερικανικές βάσεις που βρίσκονταν στο έδαφος της Τουρκίας. Στο τελικό κείμενο για την χορήγηση στρατιωτικής βοήθειας συμπεριλήφθηκε πρόβλεψη για εξασφάλιση της υφιστάμενης στρατιωτικής ισχύος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, μέσω της αναλογίας 7 προς 10 στους εξοπλισμούς, καθώς και παρότρυνση για τη συνέχιση των συνομιλιών για το Κυπριακό Ζήτημα. Η αντίδραση της ελληνικής πλευράς ήρθε λίγους μήνες αργότερα και συγκεκριμένα το 1979, σε μια περίοδο που η στρατηγική σημασία της Τουρκίας είχε αναβαθμιστεί λόγω της ιρανικής επανάστασης, μέσω του Υπουργού Εθνικής Άμυνας, Ευάγγελου Αβέρωφ Τοσίτσα, ο οποίος υποστήριξε ότι η Ελλάδα είχε πλέον απαλλαγεί από την κομμουνιστική απειλή και πλέον αντιμετώπιζε κίνδυνο εξ ανατολών.¹⁰⁷

Το κλίμα άλλαξε κατά την πέμπτη συνάντηση των γενικών γραμματέων των Υπουργείων Εξωτερικών το Φεβρουάριο του 1980, όπου η Τουρκία ανακοίνωσε την άρση της NOTAM 714, δίχως να έχει ενημερώσει την ελληνική πλευρά προηγουμένως. Η Ελλάδα με τη σειρά της απέσυρε τη NOTAM 1157,¹⁰⁸ η οποία είχε προκαλέσει τον αποκλεισμό των αεροπορικών πτήσεων πάνω από το Αιγαίο και ακολούθησε τον Ιούλιο η αεροπορική σύνδεση Αθήνας-Κωνσταντινούπολης. Πάρα ταύτα, η καχυποψία παρέμενε και δεν επήλθε συμφωνία για τις διαφορές στο Αιγαίο.¹⁰⁹

Αξιοσημείωτο γεγονός που αναμφίβολα επηρέασε τις συνομιλίες ήταν η κατάλυση της δεύτερης Τουρκικής Δημοκρατίας στις 12 Σεπτεμβρίου του 1980. Η πολιτική αστάθεια που επικρατούσε και οι συγκρούσεις ανάμεσα σε εθνικιστές, ισλαμιστές και κομμουνιστές που είχαν γίνει καθημερινό φαινόμενο, οδήγησαν τον στρατό να χάσει την εμπιστοσύνη του στις πολιτικές δυνάμεις της χώρας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της πολιτικής κρίσης, ήταν η μη εκλογή Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας έπειτα από 100 ψηφοφορίες και η μη αποδοχή, κυρίως από τα συνδικάτα, του προγράμματος αναμόρφωσης της οικονομίας που προωθούσε ο νέος υφυπουργός οικονομικών Τουργκούτ Οζαλ. Το πραξικόπημα πραγματοποιήθηκε και λόγω της ανόδου του

¹⁰⁶ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 339 και 341.

¹⁰⁷ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 339.

¹⁰⁸ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, επιμ., *Η Ελλάδα στην Ευρώπη, 1977-1980. Περίοδος Β': 1 Ιανουαρίου 1979-15 Μαΐου 1980*, τομ. 11', (Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή-Εκδοτική Αθηνών), 396. Η αποκατάσταση της ελεύθερης αεροπλοΐας στο Αιγαίο προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στο εσωτερικό των δύο χωρών. Στη Τουρκία πλήθος πολιτικών πίστευε ότι η παραχώρηση έγινε δίχως ουσιαστικά ανταλλάγματα, ενώ στην Ελλάδα υιοθετήθηκε η άποψη ότι οι τούρκικες παραχωρήσεις απέβλεπαν σε παραχωρήσεις στο Αιγαίο και σε συνολική επίλυση των ζητημάτων υπό την επίβλεψη του ΝΑΤΟ και των ΗΠΑ.

¹⁰⁹ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 341-342.

ισλαμισμού, που είχε προκαλέσει η Ισλαμική Επανάσταση στο Ιράν τον Φεβρουάριο του 1979. Βέβαια, ο στρατός δεν επιδίωκε την εγκατάσταση μιας μόνιμης κυβέρνησης υπό την επιρροή του, αλλά τη διατήρηση ενός δημοκρατικού συστήματος που θα διατηρούσε τα ιδεώδη του κεμαλισμού. Το πραξικόπημα οδήγησε την Τουρκία σε περαιτέρω απομόνωση και δέχτηκε τις έντονες αντιδράσεις της διεθνούς κοινότητας.¹¹⁰ Παρά την κοσμικότητα που πρόσβευε ο κεμαλισμός, η Τουρκία στράφηκε προς τον μουσουλμανικό κόσμο. Απέκτησε σημαντική παρουσία στην Ισλαμική Διάσκεψη, όπου και βρήκε στηρίγματα για ο Κυπριακό Ζήτημα, ενώ παράλληλα περιόρισε τις διπλωματικές σχέσεις με το Ισραήλ.¹¹¹

Το πραξικόπημα στην Τουρκία επηρέασε σημαντικά την επανένταξη της Ελλάδας στο στρατιωτικό σκέλος του NATO, έπειτα από την αποχώρησή της το Σεπτέμβριο του 1975. Ως τότε το ελληνικό αίτημα για επανένταξη στις τάξεις του NATO δεν είχε γίνει αποδεκτό, λόγω της άρνησης της Τουρκίας, η οποία πρόβαλε απαιτήσεις στο θέμα του επιχειρησιακού ελέγχου του Αιγαίου. Το θέμα των στρατηγείων δεν επιλύθηκε, λόγω του τρόπου λήψεως αποφάσεων εντός του NATO, το οποίο απαιτούσε τη πλήρη συμφωνία ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία. Κάτι τέτοιο αποδείχθηκε αδύνατο, καθώς η Ελλάδα ισχυριζόταν ότι τα όρια έπρεπε να είναι τα ίδια με το 1974, ενώ η Τουρκία υποστήριζε ότι με τη συμφωνία επανένταξης του 1980 τα όρια των στρατηγείων έπρεπε να μεταβληθούν ανάλογα με τη δυνατότητα που είχε το καθένα.¹¹²

Σημαντικό γεγονός της περιόδου αποτέλεσε η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ στις 1 Ιανουαρίου του 1981¹¹³, η οποία επηρέασε μακροπρόθεσμα τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Η Ελλάδα με την είσοδο στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα διασφάλισε το δημοκρατικό πολίτευμα, την περαιτέρω ασφάλεια έναντι των τούρκικων απειλών, ενώ ταυτόχρονα απέκτησε ισχυρούς πολιτικούς και οικονομικούς δεσμούς με την Ευρώπη. Παρά την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ οι συνομιλίες με την Τουρκία συνεχίστηκαν χωρίς κάποια εξέλιξη έως τον Μάρτιο του 1981. Η Ελλάδα προέβη σε χειρονομίες καλής θελήσεως ως προς τον εναέριο χώρο του Αιγαίου σε ανταπόδοση των αντίστοιχων υποχωρήσεων της Τουρκίας. Συγκεκριμένα, μετά την επαναφορά των πτήσεων πάνω από το Αιγαίο η Ελλάδα περιόρισε τα πλευρικά όρια της τερματικής περιοχής της Λήμνου μειώνοντας την έκτασή της, έτσι ώστε η τουρκική αεροπορία να αποκτήσει περισσότερο χώρο για τις ασκήσεις της. Παράλληλα, αύξησε σε 4 αεροδιαδρόμους τα κατώτατα ύψη και όρια, δίνοντας περισσότερο χώρο για στρατιωτικές ασκήσεις στην Τουρκία, ενώ στον αεροδιάδρομο W14 μείωσε το ανώτατο και αύξησε το κατώτατο ύψος και όριο. Επιπλέον, η επέκταση του αεροδιαδρόμου Σμύρνης-Μήλου είχε ως αποτέλεσμα την απευθείας αεροπορική σύνδεση της Σμύρνης με την Τρίπολη της Λιβύης. Τέλος, ανακοίνωσε την εποχικότητα ορισμένων αεροδιαδρόμων, γεγονός το οποίο προσέδιδε στην τουρκική αεροπορία τη δυνατότητα διέλευσης τους δίχως πρόβλημα, την περίοδο όπου δεν ήταν σε λειτουργία.¹¹⁴

¹¹⁰ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 344. Τα κράτη-μέλη της ΕΟΚ κινήθηκαν προς αυτή τη κατεύθυνση, διακόπτοντας την οικονομική βοήθεια προς την Τουρκία και παγώνοντας το τέταρτο χρηματοδοτικό πρωτόκολλο.

¹¹¹ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές.*, 342-344.

¹¹² Α. Συρίγος, *ό.π.*, 344-345.

¹¹³ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, επιμ., *Πρόεδρος της Δημοκρατίας*, τομ. 12', (Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή-Εκδοτική Αθηνών), 71-78.

¹¹⁴ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 346.

Οι παραπάνω υποχωρήσεις κατακρίθηκαν έντονα από τον αρχηγό του ΠΑΣΟΚ, ο οποίος θεωρούσε ότι βλάπτονταν η αμυντική ικανότητα της χώρας. Παρά ταύτα, οι χειρονομίες καλής θελήσεως και η απευθείας επικοινωνία του Καραμανλή με τον Ετσεβίτ δεν μετρίασαν την ένταση, καθώς λίγους μήνες αργότερα τα τουρκικά πολεμικά αεροπλάνα παραβίαζαν συχνά τον ελληνικό εναέριο χώρο. Ταυτόχρονα, την περίοδο εκείνη η Τουρκία εξαπέλυσε δριμύτατη κριτική στην Ελλάδα, λόγω της φιλοαρμένικης στάσης της και την υπόθαλψη της τρομοκρατικής οργάνωσης ΑΣΑΛΑ. Τελικώς, οι τελευταίες συναντήσεις μεταξύ των Υπουργών Εξωτερικών και των γενικών γραμματέων που πραγματοποιήθηκαν το Σεπτέμβριο του 1981 δεν είχαν αποτελέσματα.¹¹⁵

¹¹⁵ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 346-347.

Κεφάλαιο 4^ο

Η άνοδος του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία

4.1 Η εξωτερική πολιτική του ΠΑΣΟΚ

Τον Οκτώβριο του 1981 το ΠΑΣΟΚ κέρδισε τις βουλευτικές εκλογές και πρωθυπουργός αναδείχθηκε ο Ανδρέας Παπανδρέου¹¹⁶, γεγονός που προκάλεσε έντονες ανησυχίες τόσο στο ΝΑΤΟ και στην ΕΟΚ όσο και στην Τουρκία. Το ΠΑΣΟΚ όσο βρισκόταν στην αντιπολίτευση είχε κατακρίνει έντονα την εξωτερική πολιτική που ακολουθούσε ο Καραμανλής, επισημαίνοντας την ανάγκη της χώρας για απεξάρτηση από τις ΗΠΑ, το ΝΑΤΟ και την ΕΟΚ. Το ΠΑΣΟΚ θεωρούσε ως κύριο πεδίο εξάρτησης της χώρας τις διαφορές με την Τουρκία, στις οποίες οι δυτικές χώρες με τη στάση τους τάσσονταν υπέρ των τουρκικών συμφερόντων. Κατά την προεκλογική περίοδο το ΠΑΣΟΚ είχε διαμηνύσει ότι στόχος της χώρας έπρεπε να είναι η διάλυση του ψυχροπολεμικού μπλοκ, μέσω της αποχώρησης της χώρας από το ΝΑΤΟ, το οποίο δεν μπορούσε να εγγυηθεί την ασφάλεια μιας χώρας μέλους, το οποίο απειλείται από άλλο μέλος της Συμμαχίας. Επιπλέον, στο προεκλογικό πρόγραμμα του ΠΑΣΟΚ, ο Παπανδρέου είχε καταστήσει σαφές τόσο προς την Τουρκία όσο και προς την Ατλαντική Συμμαχία, ότι τα χερσαία, εναέρια και θαλάσσια σύνορα, καθώς και τα όρια της ελληνικής υφαλοκρηπίδας δεν ήταν διαπραγματεύσιμα. Για το ΠΑΣΟΚ, ο διάλογος με την Τουρκία δεν είχε κανένα νόημα, αφού η Ελλάδα δεν θα προχωρούσε σε παραχωρήσεις εθνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων.¹¹⁷

Αμέσως μετά τις εκλογές η κυβέρνηση Παπανδρέου ανακοίνωσε τη διακοπή των συνομιλιών με την Τουρκία, λόγω των συνεχών προκλήσεων από μέρους της Τουρκίας στο Αιγαίο. Ακολούθως, το Νοέμβριο του 1981 σε προγραμματικές δηλώσεις στη Βουλή, ο Παπανδρέου εξαίρεσε το θέμα της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας από τις διμερείς διαπραγματεύσεις, διαμηνύοντας ότι η Τουρκία μπορούσε να προσφύγει στο Διεθνές Δικαστήριο. Παράλληλα, διέκοψε τις συναντήσεις των γενικών γραμματέων των Υπουργείων Εξωτερικών, οι οποίες από το 1975 και έπειτα δεν είχαν αποφέρει αποτελέσματα σε καίρια ζητήματα. Σε αντίδραση στις διακοινώσεις του ΠΑΣΟΚ, η τουρκική πλευρά προχώρησε σε παραβιάσεις του εθνικού εναερίου χώρου το τελευταίο τρίμηνο του 1981, ενώ τα τουρκικά μέσα ενημέρωσης υποστήριζαν ότι αντίστοιχες παραβιάσεις είχαν πραγματοποιήσει και τα ελληνικά μαχητικά αεροσκάφη πάνω από την Ίμβρο, την Τένεδο και τον κόλπο της Σμύρνης. Η αντίδραση του Παπανδρέου υπήρξε άμεση, καθώς τον Φεβρουάριο του 1982 επισκέφθηκε την Κύπρο¹¹⁸ σε κλίμα πρωτοφανούς ενθουσιασμού, ανακοινώνοντας ότι η Ελλάδα δεν “συμπαρίσταται” στον αγώνα της Κύπρου, αλλά “συμπαράτασσεται”, δείχνοντας ότι ήθελε πιο ενεργό ρόλο στην επίλυση του Κυπριακού Ζητήματος. Αντίστοιχη επίσκεψη πραγματοποίησε τον Μάιο του 1982 στις κατεχόμενες περιοχές ο τούρκος πρωθυπουργός, Μπουλέντ Ολουσού, θέλοντας να δείξει ότι και η Τουρκία παρακολουθούσε τις εξελίξεις.¹¹⁹

¹¹⁶ Κ. Σβολόπουλος, *Πρόεδρος της Δημοκρατίας*, 130-136. Το ΠΑΣΟΚ κέρδισε με 48,07 %, ενώ η ΝΔ πήρε 35,87% και το ΚΚΕ 10,93%.

¹¹⁷ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές.*, 364-365.

¹¹⁸ Κ. Σβολόπουλος, *Πρόεδρος της Δημοκρατίας*, 161-162. Ο Παπανδρέου εξέτασε σοβαρά το ενδεχόμενο να ακυρώσει την επίσκεψη στη Κύπρο, λόγω των απειλών που εξαπέλυσε η τούρκικη πλευρά.

¹¹⁹ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 365-367.

Οι αντιπαραθέσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας εντάθηκαν στα πλαίσια του NATO και περιλάμβαναν τόσο διμερή θέματα, όπως η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας και το εύρος της αιγιαλίτιδας ζώνης, αλλά και πολυμερή θέματα, όπως ήταν ο επιχειρησιακός έλεγχος του Αιγαίου, τα όρια του FIR Αθηνών και η αποστρατικοποίηση των νησιών του ανατολικού Αιγαίου. Στα πλαίσια αυτής της αντιπαράθεσης, η Ελλάδα το Δεκέμβριο του 1981 εμπόδισε την έκδοση κοινού ανακοινωθέντος από το NATO, λόγω της άρνησης της Συμμαχίας να εξασφαλίσει την ασφάλεια και την παροχή βοήθειας σε κράτος μέλος που δεχόταν απειλή. Παράλληλα, η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι η Συμφωνία Ρότζερς, με την οποία είχε επανενταχθεί στο στρατιωτικό σκέλος του NATO, θα παρέμενε σε αναστολή, λόγω της ασάφειας ως προς τα όρια των νατοϊκών στρατηγείων της Λάρισας.¹²⁰ Ακόμη ένα θέμα της ελληνοτουρκικής αντιπαράθεσης που εντάχθηκε στα πλαίσια του NATO ήταν το ζήτημα της Λήμνου. Η Τουρκία ισχυριζόταν ότι η νήσος έπρεπε να παραμείνει αποστρατικοποιημένη με βάση τη Συνθήκη της Λωζάνης, άποψη την οποία υιοθέτησε τον Μάρτιο του 1981 το NATO, έχοντας ως αποτέλεσμα η Λήμνος να αποκλείεται έκτοτε από τις νατοϊκές ασκήσεις. Στην παραπάνω απόφαση η Ελλάδα αντέδρασε έντονα, αρνούμενη τη συμμετοχή στις νατοϊκές ασκήσεις που δε είχε συμπεριληφθεί η Λήμνος.¹²¹

Σημαντικό πεδίο αντιπαράθεσης υπήρξε και το εξοπλιστικό πρόγραμμα στο οποίο επιδόθηκαν οι δύο χώρες τη δεκαετία του 80'. Οι προϋπολογισμοί των δύο χωρών εκτινάχθηκαν με την αγορά στρατιωτικών αεροπλάνων νέας γενιάς. Η Ελλάδα με τις αγορές αυτές ξεπέρασε τις οικονομικές της δυνατότητες, στοχεύοντας στη διατήρηση των ισορροπιών μεταξύ των στρατιωτικών δυνάμεων Ελλάδας και Τουρκίας. Στην αύξηση των εξοπλισμών συνέβαλε και η βοήθεια από τις ΗΠΑ και η συμμετοχή των δύο χωρών στο NATO. Στην ουσία, η αντιαμερικανική και αντινατοϊκή εξωτερική πολιτική που πρόσβευε το ΠΑΣΟΚ όταν βρισκόταν στην αντιπολίτευση, είχε περιοριστεί σε επίπεδο μονάχα ρητορικής. Βέβαια, η αντιπαλότητα με την Τουρκία παρέμεινε σταθερά της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, γεγονός που καταδεικνύεται από τη σκλήρυνση της στάσης έναντι της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης, πρακτική την οποία είχε ακολουθήσει και η Τουρκία με τα καταπιεστικά μέτρα κατά της ομοιογένειας και του πατριαρχείου από τη δεκαετία του 60'.¹²²

4.2 Η πορεία προς την ανακήρυξη του ψευδοκράτους στην Κύπρο

Μοναδικός διάυλος επικοινωνίας μεταξύ των δύο χωρών υπήρξε ο τούρκος πρεσβευτής στην Αθήνα, Φαχρί Αλατσάμ, ο οποίος συνομιλούσε ανά τακτά διαστήματα με τον υφυπουργό Εξωτερικών, Ιωάννη Καψή. Η ελληνική πλευρά, τον Μάρτιο του 1982 πρότεινε στην Τουρκία την έναρξη συνομιλιών, οι οποίες δεν θα είχαν δεσμευτικό χαρακτήρα. Πρώτη συνάντηση μεταξύ των Υπουργών Εξωτερικών ορίστηκε να πραγματοποιηθεί στη σύνοδο του NATO στο Λουξεμβούργο τον προσεχή Μάιο, έχοντας όμως ως απαραίτητο όρο την αποφυγή των προκλήσεων εκατέρωθεν. Τελικώς καμία πλευρά δεν τήρησε το καθεστώς μορατόριουμ, καθώς τον Μάρτιο και τον Μάιο του 1982 τουρκικά μαχητικά παραβίασαν τον ελληνικό εναέριο χώρο, με την

¹²⁰ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 370-371.

¹²¹ Β. Βρεττός, *Η Δομή του NATO*, 255-259.

¹²² Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 371-372.

αντίδραση της Ελλάδας να περιλαμβάνει την απόσυρση ενός αντιτορπιλικού από νατοϊκή άσκηση.¹²³

Στις αρχές Ιουνίου αν και συμφωνήθηκε η συνέχιση του μορατόριουμ, τούρκικα μαχητικά παραβίασαν εκ νέου τον εναέριο χώρο της Ελλάδας. Το επόμενο διάστημα πραγματοποιήθηκαν 12 συναντήσεις μεταξύ του υφυπουργού Εξωτερικών Καψή και του πρέσβη Αλατσάμ, αποτέλεσμα των οποίων ήταν η τήρηση μορατόριουμ έπειτα από κοινό ανακοινωθέν. Στόχος της δημοσιοποίησης, ήταν η έναρξη των συνομιλιών σε επίπεδο Υπουργών Εξωτερικών τον Οκτώβριο του 1982 στην Οττάβα. Η αποφυγή προκλήσεων συνεχίστηκε ως και τα τέλη του έτους, όπου και διακόπηκε οριστικά από την ελληνική κυβέρνηση, η οποία κατήγγειλε ότι τουρκικά μαχητικά παραβίαζαν συνεχώς τον ελληνικό εναέριο χώρο, διαμηνύοντάς ότι οι συναντήσεις θα επαναλαμβάνονταν μονάχα μετά από μια μακρά περίοδο τήρησης του μορατόριουμ.¹²⁴

Παρά τις παραβιάσεις των τούρκικων μαχητικών, οι Υπουργοί Εξωτερικών συναντήθηκαν στο Στρασβούργο τον Απρίλιο και στο Παρίσι τον Ιούνιο του 1983. Αποτέλεσμα των συναντήσεων ήταν η έναρξη διαλόγου σε υπηρεσιακό επίπεδο για θέματα ήσσονος πολιτικής σημασίας, όπως ήταν τα τουριστικά και τα οικονομικά. Η πρώτη συνάντηση έγινε τον Ιούλιο του 1983 στην Άγκυρα, στην οποία πέραν των θεμάτων που είχαν ορισθεί, η τουρκική πλευρά ζήτησε από την Ελλάδα την στήριξη της χώρας στα θέματα της με την ΕΟΚ, την περίοδο της ελληνικής προεδρίας.¹²⁵ Τελικώς, δεν πραγματοποιήθηκε δεύτερη συνάντηση και η Ελλάδα δεν βοήθησε την τουρκική πλευρά, λόγω της μονομερούς ανακήρυξης της ανεξαρτησίας των κατεχομένων εδαφών στην Κύπρο.¹²⁶ Η ανακήρυξη της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βορείου Κύπρου πραγματοποιήθηκε λίγες ημέρες μετά από την εκλογή του νέου πρωθυπουργού της Τουρκίας, Τουργκούτ Οζάλ.¹²⁷

Η ανακήρυξη του ψευδοκράτους προκάλεσε τις έντονες αντιδράσεις της ελληνικής κυβέρνησης, η οποία διαμήνυσε ότι ο διάλογος με την Τουρκία δεν θα μπορούσε να συνεχιστεί, εκτός και αν ανακαλούσε την πράξη αναγνώρισης του ψευδοκράτους, αποχωρούσαν τα τουρκικά στρατεύματα από το νησί και σταματούσαν οι προκλητικές ενέργειες. Ακολουθώντας, η Ελλάδα διεθνοποίησε εκ νέου το Κυπριακό Ζήτημα, έχοντας ως αποτέλεσμα το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ να καταδικάσει την ανακήρυξη του ψευδοκράτους στη Κύπρο και να μην το αναγνωρίσει με τα Ψηφίσματα 541/1983 και 550/1984.¹²⁸ Έκτοτε οι σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών ψυχράθηκαν και περιορίστηκαν σε διπλωματικές διακοινώσεις διαμαρτυρίας των Υπουργείων Εξωτερικών προς τους επικεφαλής των διπλωματικών αποστολών εκάστης χώρας.¹²⁹

¹²³ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 367-368. Ο υφυπουργός Εξωτερικών, Κάρολος Παπούλιας, είχε καλέσει από τις αρχές Μαρτίου του πρέσβεις όλων των χωρών του ΝΑΤΟ, ενημερώνοντας τους για τις τούρκικες παραβιάσεις.

¹²⁴ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 368.

¹²⁵ Α. Συρίγος, *ό.π.*, 368-369.

¹²⁶ Κ. Σβολόπουλος, *Πρόεδρος της Δημοκρατίας*, 337. Η κυπριακή κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι θα προσέφευγε στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ.

¹²⁷ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 490.

¹²⁸ Κ. Σβολόπουλος, *Πρόεδρος της Δημοκρατίας*, 338. Το ψευδοκράτος αναγνωρίστηκε μονάχα από τη Τουρκία. Όλες οι δυτικές χώρες είχαν καταδικάσει την ανακήρυξη της «ανεξαρτησίας» του νέου «κράτους».

¹²⁹ Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές*, 369.

Συμπέρασμα

Όπως διαφάνηκε οι ελληνοτουρκικές σχέσεις από το 1974 έως και το 1983 επηρεάστηκαν από αντιπαραθέσεις, οι οποίες παραλίγο να οδηγήσουν τις δύο χώρες σε πόλεμο. Σημαντικό γεγονός που πυροδότησε την κρίση ανάμεσα τους ήταν το πραξικόπημα στην Κύπρο και η επακόλουθη εισβολή στο νησί από τις τουρκικές δυνάμεις. Οι ηγέτες του δικτατορικού καθεστώτος με αρχηγό τον ταξίαρχο Ιωαννίδη, είχαν προαποφασίσει την ανατροπή του Μακαρίου, ο οποίος προσπαθούσε να ακολουθήσει αυτόνομη πολιτική. Τις προθέσεις του Ιωαννίδη δεν τις απέτρεψαν, αν δεν τις επικροτούσαν οι ΗΠΑ, αν και το γνώριζαν, λόγω της αδέσμευτης εξωτερικής πολιτικής του Μακαρίου και της επιθυμίας τους να εξυπηρετήσουν τα τούρκικα συμφέροντα. Την ίδια στάση αδράνειας επέδειξαν και κατά την πρώτη στρατιωτική επιχείρηση στην Κύπρο, λόγω και των αμερικανικών βάσεων που βρίσκονταν στα τουρκικά εδάφη. Την ίδια στάση ακολούθησε και η Βρετανία, η οποία δεν ήθελε να διαταραχθεί η Νοτιοανατολική πτέρυγα του NATO, γεγονός που θα επηρέαζε τα οικονομικά της συμφέροντα στην περιοχή. Η Σοβιετική Ένωση δεν αντέδρασε, λόγω των καλών σχέσεων με την Τουρκία και της απροθυμίας της να εμπλακεί σε μια υπόθεση που την θεωρούσε ενδονατοϊκή.

Η αδράνεια δύο ισχυρών παραγόντων του NATO στις παράνομες ενέργειες που εκτέλεσε η Τουρκία έναντι των αναγνωρισμένων δικαιωμάτων στην ελευθερία και στην αυτοδιάθεση των Κυπρίων κατέδειξε, ότι οι ισχυρές χώρες προκειμένου να εξασφαλίσουν τα συμφέροντα τους, είναι ικανές να καταπατήσουν οποιοδήποτε κανόνα του διεθνούς δικαίου, ακόμα και αν τον έχουν υιοθετήσει. Μοναδική αντίδραση διεθνώς ήταν το Ψήφισμα 353 του ΟΗΕ, με το οποίο ξεκίνησαν οι συνομιλίες μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών. Βέβαια, η ανακωχή με την έναρξη των συνομιλιών στην ουσία δεν τηρήθηκε, αφού η τούρκικη πλευρά συνέχιζε να επεκτείνει το προγεφύρωμα της. Οι συνομιλίες διακόπηκαν με την έναρξη της δεύτερης στρατιωτικής επιχείρησης από μέρους της Τουρκίας. Η ελληνική πλευρά αντέδρασε, όταν την εξουσία ανέλαβαν δημοκρατικές δυνάμεις υπό τον Καραμανλή, με την αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος του NATO. Η αποχώρηση αυτή όχι μόνο δεν παρακίνησε τις Μεγάλες Δυνάμεις να επέμβουν, αλλά αντιθέτως δημιούργησε τις προϋποθέσεις η Τουρκία να αξιώσει τον επιχειρησιακό έλεγχο του NATO σε όλο το Αιγαίο. Τελικώς, το Κυπριακό Ζήτημα όχι μόνο δεν κατάφερε να καταστεί πεδίο συμβιβασμού ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία, αν και ανήκαν στην ίδια συμμαχία, αλλά αντιθέτως πυροδότησε τις επακόλουθες αντιπαραθέσεις.

Η Τουρκία εκμεταλλεύτηκε τη κατοχή στη Κύπρο και με αφορμή την ανακάλυψη πετρελαϊκών κοιτασμάτων στη Θάσο άρχισε να εποφθαλμεί το Αιγαίο. Εκμεταλλεύτηκε ασάφειες στις αποφάσεις τους Διεθνούς Δικαστηρίου, προκειμένου να διεκδικήσει τη μισή υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, όπως αυτή του 1969, η οποία λάμβανε ως κριτήριο οριοθέτησης το γεωμορφολογικό κριτήριο, αντί του αναγνωρισμένου με βάση τις συνθήκες κριτηρίου της ίσης απόστασης, που ακολουθούσε η Ελλάδα. Μια ακόμα ασάφεια που εκμεταλλεύτηκε η Τουρκία προκειμένου να προβάλει αντιδράσεις για τον εξοπλισμό των νησιών του ανατολικού Αιγαίου, ήταν η μη αναφορά της Ελλάδας στη Σύμβαση του Μοντραί του 1936, σύμφωνα με την οποία έπαυε το καθεστώς αποστρατικοποίησης των Στενών.

Ταυτόχρονα, στις αμφισβητήσεις του εύρους του εναέριου χώρου, της αιγιαλίτιδας ζώνης, του FIR και των ορίων για την έρευνα και τη διάσωση όσων βρίσκονται σε κίνδυνο, εξέλιπαν τα ουσιαστικά επιχειρήματα από μέρους της Τουρκίας.

Παρά την έλλειψη ουσιαστικών επιχειρημάτων στα περισσότερα ζητήματα που έθεσε η Τουρκία, η Ελλάδα επέλεξε να ακολουθήσει την διαπραγματευτική οδό για την επίλυση των διαφορών. Την υπό μελέτη περίοδο πραγματοποιήθηκε πλήθος συναντήσεων εμπειρογνομόνων, υψηλόβαθμων στελεχών, Υπουργών Εξωτερικών και των πρωθυπουργών των δύο χωρών, οι οποίες πέραν της συνειδητοποίησης εκατέρωθεν θέσεων, δεν είχαν απτά αποτελέσματα. Μοναδική εξαίρεση ήταν η άρση του αποκλεισμού των πτήσεων πάνω από το Αιγαίο. Βέβαια, αυτές οι ενέργειες καλής θέλησης εκάστης πλευράς γίνονταν προκειμένου να εξυπηρετηθούν άλλες στοχεύσεις, όπως ήταν η δημιουργία καλής εντύπωσης στα μέλη της ΕΟΚ από μέρους της Ελλάδας και η άρση του αμερικανικού εμπάργκο όπλων από μέρους της Τουρκίας.

Ο Καραμανλής επιχείρησε να εξομαλύνει τις σχέσεις με την Τουρκία, ακόμα και την ύστατη στιγμή, πριν την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία. Τελικώς, η αδιαλλαξία της τουρκικής πλευράς στα περισσότερα θέματα και η ανυποχώρητη θέση της ελληνικής πλευράς σε θέματα εθνικής κυριαρχίας, δεν απέφεραν όπως αναφέρθηκε ουσιαστική πρόοδο. Με την άνοδο του στην εξουσία το 1981 ο Ανδρέας Παπανδρέου διέκοψε τις συνομιλίες με τη Τουρκία, προτάσσοντας ότι η Ελλάδα δεν διεκδικούσε τίποτα από τη γείτονα χώρα. Ο Παπανδρέου προσπάθησε να ακολουθήσει τους κανόνες του διεθνούς δικαίου και για αυτό το λόγο προέτρεψε την τουρκική πλευρά να μεταφέρει οποιαδήποτε αξίωσή της προς διευθέτηση στο Δικαστήριο της Χάγης. Αδιάλλακτη στάση κράτησε και η Τουρκία ακόμα και με τον νέο πρωθυπουργό Οζάλ, η οποία όχι μόνο δεν υπαναχώρησε σε κανένα ζήτημα, αντιθέτως επιδοκίμασε την ανακήρυξη του ψευδοκράτους στην Κύπρο. Η υποστήριξη της παράνομης κυβέρνησης στην Κύπρο από την Τουρκία και η ανυποχώρητη στάση της ελληνικής πλευράς και γενικώς η έλλειψη εμπιστοσύνης αναμεσά τους πυροδότησαν και τα επόμενα χρόνια ανάλογες κρίσεις. Ακόμα και στις μέρες μας δεν διαφαίνεται προοπτική για την επίλυση των διαφορών.

Πηγές-Βιβλιογραφία

Δημοσιευμένες Πηγές

Σβολόπουλος Κωνσταντίνος. Επιμέλεια. *Η Περίοδος Δοκιμασίας 1963-1974. Περίοδος Β΄: 21 Απριλίου 1967–24 Ιουλίου 1974*. Τόμος 7'. Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή-Εκδοτική Αθηνών.

Σβολόπουλος Κωνσταντίνος. Επιμέλεια. *Αναστήλωση της Δημοκρατίας, 1974-1977. Περίοδος Α΄: 24 Ιουλίου 1974-3 Σεπτεμβρίου 1975*. Τόμος 8'. Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή-Εκδοτική Αθηνών.

Σβολόπουλος Κωνσταντίνος. Επιμέλεια. *Η Ελλάδα στην Ευρώπη 1970-1980. Περίοδος Α΄: 23 Οκτωβρίου 1977–31 Δεκεμβρίου 1978*. Τόμος 10'. Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή-Εκδοτική Αθηνών.

Σβολόπουλος Κωνσταντίνος. Επιμέλεια. *Η Ελλάδα στην Ευρώπη, 1977-1980. Περίοδος Β΄: 1 Ιανουαρίου 1979-15 Μαΐου 1980*. Τόμος 11'. Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή-Εκδοτική Αθηνών.

Σβολόπουλος Κωνσταντίνος. Επιμέλεια. *Πρόεδρος της Δημοκρατίας*. Τόμος 12'. Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή-Εκδοτική Αθηνών.

Φάκελος Κύπρου: Τα πορίσματα. Τόμος Α'. Αθήνα-Λευκωσία: Βουλή των Ελλήνων - Βουλή των Αντιπροσώπων, 2018.

Βιβλιογραφία

Βρεττός, Βασίλειος. «*Η Δομή του NATO και οι ελληνοτουρκικές διενέξεις, 1952-2021*». Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2021. Doi: [10.12681/eadd/50838](https://doi.org/10.12681/eadd/50838)

Βενιζέλος, Ευάγγελος. *Οριοθέτηση θαλασσίων ζωνών και ελληνοτουρκικές σχέσεις*. Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2020.

Βαληνάκης, Γιάννης. *Εισαγωγή στην Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1988*. Αθήνα: Παρατηρητής, 1989.

Ευαγόρου, Ευαγόρας. *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις από το 1923 έως σήμερα. Θεωρία Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγική*. Αθήνα: Ποιότητα, 2010.

Ηρακλείδης, Αλέξης. *Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειος. 50+1 όψεις των ελληνοτουρκικών διενέξεων*. 2^η Έκδοση. Αθήνα: Θεμέλιο, 2020.

Ηρακλείδης, Αλέξης. *Άσπονδοι γείτονες: Ελλάδα-Τουρκία. Η διένεξη του Αιγαίου*. Αθήνα: Σιδέρης, 2007.

Ηρακλείδης, Αλέξης. *Η Ελλάδα και ο «Εξ Ανατολών Κίνδυνος» Αδιέξοδα και Διέξοδοι*. Αθήνα: Πόλις, 2001.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Σύγχρονος Ελληνισμός από το 1941 έως το τέλος του αιώνα. Τόμος 16. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2000.

Ντόκος, Θάνος και Συρίγος, Άγγελος. «Τούρκικες διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο: 60 χάρτες που εξηγούν τις διαφορές Ελλάδας-Τουρκίας. Αλφαβητάρι των ελληνοτουρκικών σχέσεων». Αθήνα: Η Καθημερινή, 2020.

Νικολακόπουλος Ηλίας, Ριζάς Σωτήρης, Σακελλαρόπουλος Τάσος, Στεφανίδης Ιωάννης και Βούλγαρης Γιάννης. *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2009.

Παζαρτζί, Χουσεΐν και Οικονομίδης, Αλέξης. *Το καθεστώς αποστρατικοποίησης των νησιών του ανατολικού Αιγαίου. Το νομικό καθεστώς των Ελληνικών νησιών του Αιγαίου*. Αθήνα: Γνώση, 1989.

Ριζάς, Σωτήρης. *Από την κρίση στην ύφεση. Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης και η πολιτική της προσέγγισης Ελλάδας-Τουρκίας*. Αθήνα: Παπαζήση, 2003.

Ροζάκης Χρήστος, Αλεξανδρής Αλέξης, Βερέμης Θάνος, Καζάκος Πάνος, Κουφουδάκης Βαγγέλης και Τσιτσόπουλος Γιώργος. *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987*. Αθήνα: Γνώση, 1988.

Συρίγος, Άγγελος. *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*. 5^η Έκδοση. Αθήνα: Πατάκη, 2021.

Σακκάς, Ιωάννης. *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο 1950-2004. Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*. Αθήνα: Κάλλιπος- Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις, 2015.

Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος. *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1945-1981*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2001.